

UNIVERSITY OF TORONTO

SCOTTISH BOOKS

1823

1823

PA6278

.A2

v.3

1823-25

GENERAL DE

46424

010056

1080018742

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ

Episcopi Leonensis

EXCUDEBAT J. DIDOT, NATU MAJOR.

M. TULL. CICERONIS
OPERA

EX RECENSIONE

JOSEPH. VICT. LE CLERC

EDIDIT J. A. AMAR

TOMUS TERTIUS.

RHETORICA III.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

APUD LEFEVRE BIBLIOPOLAM.

M DCCC XXIII.

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN
Biblioteca Valverde y Tellez

PAG 278

A2

FONDO PERPETUO
ALVERDE Y TELLEZ

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

BRUTUS,

SEU

DE CLARIS ORATORIBUS

DIALOGUS.

III.

010055

BRUTUS,
SEU
DE CLARIS ORATORIBUS
DIALOGUS.

ARGUMENTUM.

PERFECTI ORATORIS, quam effingit in libris de Oratore, speciem, omnes omnium ætatum oratores percensendo, si qua possit invenire, querit in hoc de claris Oratoribus libro.

Post præfationem, qua de Hortensii morte conqueritur, et hujus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro refertur, initium fit disserendi a Grecis atque a Solone; inde, qui in dicendo valuerunt, breviter commemorantur.

Deinde producantur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum venustate, multis quum jocis, tum etiam digressionibus admixtis perjucundis.

I. QUUM e Cilicia decedens Rhodum venissem, et eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam et amico amisso, quum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegii¹ diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis mee fecerat, et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis cum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium honorumque penuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublice tempore extinctus, et auctori-

¹ Vidg. diminutam.

tatis, et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat; dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluisse; quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? quum præsertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo.

Sed quoniam, perpetua quadam felicitate usus ille, cessit et vita, suo magis, quam suorum civium tempore, et tum occidit, quum lugere civium rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixitque tandem, quam licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, dolemus; illius vero mortis opportunitatem benivolentia potius, quam misericordia prosequamur; ut, quotiescumque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmet ipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre

videamur: sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur.

II. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem præter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, quum forum populi romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, et romanis græcisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria quum præstantis in republica viri, tum bene morate et bene constitutæ civitatis. Quod si fuit in republica tempus ullum, quum extorquere arma posset et manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio; tum profecto fuit, quum patrociniûm pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismet ipsis accidit, ut, quumquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod, quo tempore atas nostra perfectæ rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertia, neque desidia, sed otii moderati, atque honesti; quinque ipsa oratio

¹ Et præter.

jam nostra canesceret, haberetque suam quamdam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea suavia, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque si mihi videntur fortunate beateque vixisse, quum in ceteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus quum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfui licuit; quorum memoria et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis jucunda sane fuit, quum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

III. Nam quum in ambula rem in xysto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines quum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum ad aspectum omnis, quæ me angebat de republica, cura consederit. Quos postquam salutavi: Quid vos, inquam. Brute et Attice, nunc? quid tandem novi? — Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut in audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. — Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. — Vos vero, inquam, Attice, et presentem me cura levatis, et absentem magna solatia dedistis; nam vestris primum litteris recrea-

tus, me ad pristina studia revocavi. — Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, quæ mihi visus est et monere te prudenter, et consolari amicissime. — Becte, inquam, est visus; nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius validitudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam prælio populus se romanus crexit, posteaque prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt; sic post rerum nostrarum et communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. — Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, et capio magnum fructum, si quidem, quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire capio, quæ te Attici litteræ delectaverint. — Istæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. — Salutem? inquit ille: quodnam tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? — An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus quasi jacentem excitavit? — Tum ille, Nempe eum dicit, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perditigenter complexus

est? — Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

IV. — Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est quod dicis; sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? — Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem. Quæ quum studiose tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatione, si possis. Ego autem voluptatem tibi profecto emittat: sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi; sic omnis fetus repressus, exustusque flos siti veteris uberitatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pæne solis patuit, obstructus est. Serenus igitur aliquid tanquam in occulto et derelicto solo; quod nã diligenter coleimus, ut impendat

^r Schütz. e conjectura, ad te ipse scriberem aliquid.

etiam augere possimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui, quum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.

— Tum ille, Ego vero et exspectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, et erunt mihi pergrata, si solveris. — Mihi quoque, inquit Brutus, et exspectanda sunt ea, quæ Attico polliceris; etsi fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

V. — At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, ejus petitio sit, petiturum. — Non melbercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim; nam hunc, qui negat, video flagitatorum, non illum quidem tibi molestum, sed assiduam tamen, et acrem fore. — Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare; quoniam longo intervallo modo primum animadverti paullo te hilariorum. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto. — ^r Quidnam id? inquam. —

^r Schütz verba hæc, Quidnam, id? — querimus, aliunde hæc translata esse putat, levibus de causis.

Ut scribas, inquit, aliquid; jampridem enim con-
tinerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica
libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus;
eisque nosmet ipsi ad veterum annalium memoriam
comprehendendam impulsus, atque incensi sumus.
Sed illa, quum poteris, atque ut possis, rogo. Nunc
vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod
querimus. — Quidnam est id? inquam. — Quod
mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus,
quando esse cepissent, qui etiam, et quales fuis-
sent; quem ego sermonem quum ad Brutum tuum,
vel nostrum potius, derulisset, magnopere hic
audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem,
quum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est
commodum, ede illa, quæ coperas, et Bruto, et
mihi. — Ego vero, inquam, si potuero, faciam
vobis satis. — Poteris, inquit; relaxa modo paul-
lum animum, aut sane, si potes, libera. — Nempe
igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod
erata me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi
atque optimi regis, ornatissime et copiosissime a
Bruto me audisse defensam.

VI. — Scio, inquit, ab isto initio tractum esse
sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi
dessevisse iudiciorum vasitatem et fori. — Feci,
inquam, istuc quidem, et sæpe facio. Nam mihi,
Brute, in te intuenti, crebro in mentem venit ve-

neri, æquodnam curriculum aliquando sit habi-
tura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina,
et singularis industria. Quum enim in maximis
causis versatus esses, et quum tibi ætas nostra jam
cederet, fascesque summitteret, subito in civitate
quum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua
disputare ordimur, eloquentia obmutuit. — Tum
ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo;
et dolendum puto; dicendi autem me non tam
fructus et gloria; dicendi autem me non tam
exercitatioque delectat; quod mihi nulla res eripiet, te præ-
sertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo
potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui elo-
quentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne
maximis quidem in bellis æquo animo carere quis-
quam potest. — Præclare, inquam, Brute, dicis,
eoque magis ista dicendi laude delector, quod ce-
tera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcher-
rima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse
adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem
video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo
explicetur, sedentes, si videtur, agamus.

Quum idem placuisset illis, tum in pratulo prop-
ter Platonis statuum consedimus. ®

Hic ego: Laudare igitur eloquentiam, et quanta
vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint
eam consecuti, dignitatem afferat, neque proposi-

tum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura, rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quisque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem¹ habeant, existimari potest.

VII. Testis est Græcia, quæ, quum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea præstetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam quum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis et litteris oratio est cepta mandari. Tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse videatur. Quanquam opinio est, et enim, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et paullo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem,

¹ Ernest. malit habent. Et sic Bipontini.

multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat quum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui quum floreret omni genere virtutis, hæc tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppres Alcibiades, Critias, Theramenes; quibus temporibus quod dicendi genus vignerit, ex¹ Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest: grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, et ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

VIII. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, et facta quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt; tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus² Cæus, Hippias Eleus, in honore magno fuit; alique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex

¹ Ernest. sine causa, Thucydidis. ² Cæus.

uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri; primumque tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis, deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dicitur: quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus; ad oratores, a quibus degressi sumus, revertamur.

Exstitit igitur jam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cujus domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magister, quanquam forensi laeae caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem iudicio, est postea consecutus. Is et ipse scripsit multa praecclare, et docuit alios; et quum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quemdam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, et quaedam ad numerum conclusio, nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam: quae forsitan laeus sit; verumtamen natura magis tum, casuque

¹ Ernesti, temere servarat e Gruteri Lipsii conjecturam, poeta; qua nihil infelicius fuit. Reduximus nos, Lalleu. Bipont. al. auctoribus, mss. et pr. edd. lectionem.

nonnunquam, quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit concluditque sententiam; quae quum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numero. Nam et aures ipsae, quid plenum, quid inane sit, judicant, et spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur, in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

IX. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem jam prope audeas oratorem perfectum dicere; nam plane quidem perfectum, et cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versate, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contra graude, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Hinc Hyperides proximus, et Aeschines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cujus nulla exstant scripta, Demades, alique plures. Haec enim aetas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, succus ille et sanguis incorruptus

¹ Abest quam.

usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palestra; itaque delectabat magis Athenienses, quam inflamabat: percesserat enim in solem, et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit; et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis; sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripfit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinquere in animis eorum, a quibus esset auditus.

X. Videsne igitur, in ea ipsa urbe, in qua et nata, et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, et Pisistrati, de nullo, ut diserto, memorie proditum est. At hi quidem, ut populi romani ætas est, senes; ut Atheniensium sæcula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tulio regnante vixerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. Nec tamen

1 Et tantum. 2 Ut io.

dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, et Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem), nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum; siquidem non infra superiorem Lyeurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominata regio liberata; nam bellum Volcorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum: siquidem uterque, quam civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar.

XI. — At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu; quoniam quidem concessum est rhetoribus

ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paullo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt, quum taurum immolavisset, excepisse sanguinem paterra, et eo potu, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt; illa mors vulgaris nullam praebebat materiam ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quaeat, omnia fuisse in Themistocle paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas licet; praebebo etiam hostium, in Coriolanus sic plane alter Themistocles. — Sit sane, inquam, ut habet, de isto; et ego cautius posthac historiam attingam, te audiente; quem rerum romanarum auctorem laudare possum religiosissimum.

Sed tum fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, prius adhibuit doctrinam: quae quamquam tum nulla erat dicendi, tamen, ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaritate sunt Athenae; hujus ubertatem et copiam

admiratae, ejusdem vim dicendi terroremque timerunt.

XII. Haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique sociata, et jam bene constituta civitatis quasi alumna quaedam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, quum, sublati in Sicilia tyrannis, res private longo intervallo¹ iudicii repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, et controversa natura, artem et praecepta Siculos, Coracem et Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, et de scripto plerosque dicere; scriptasque fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, quum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset; quod judicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus atfligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta;

¹ J. G. Schneider, *Epist. ad Langer. pag. 14. conjicit*, controversiis et iudiciis; *et post*, quod esset acuta illa gens natura. *Jacobs emendandum censuit*, et controversiis nata.

quo neminem unquam melius ullam oravisse capitis causam, quum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scrii sit Thucydidēs. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum scribere aliis cepisse, artem removisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis uterentur; sed, quum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destituisse scribere, totumque se ad artes componendas transtulisse.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus atque fontes vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium vero, usque ad hoc tempus, audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Bre-

vitae autem laus est interdum in aliqua parte dicendi: in universa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piræo eloquentia everta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui pæne dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum similiore. Sed de Græcis hactenus; etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria.—Tum Brutus, *Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim; juvenda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam vellem.—Optime, inquam; sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet.*

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque conjecerit; qui summam pruden-

¹ Ernest. addit et.

tiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus judiciisque devinxerit; qui collega suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, quum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus suis mitigaverit.

Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum, jamjam inclinatum, a Pyrrhi pacē revocaverit; possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator; Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur; M. Cæcium, quod is tribunus plebis, inerrege Appio Cæco, diserto homine, comitiæ contra leges

habente, quum de plebe ¹ consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod ² fuit permagnum, nondum lege Mania lata. Licet aliquid etiã de M. Popillii ingenio suspicari, qui, quum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum lena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nuntiata, ut erat lena amictus, ita venit in concionem, seditionemque quum autoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sane mihi legisse videor; tantummodo conjectura ducor ad suspicandam. Dicitur etiã C. Flaminium, is, qui tribunus plebis legem, de agro Gallico et Piceno viritum dividendo, tulit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiã Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, et Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit.

XV. Quem vero exstet, et de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ est auctor, et idoneus quidem, mea sententia,

¹ Consules. ² Fuerit.

Q. Ennius; præsertim quum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo; ex quo nulla suspicio est, amicitie causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) Annali:

Additur orator Corneli¹ suaviloquenti
Ore Cethegus Marcus² Tuditano collega,

Marci filius, . . .
VERITATIS

Et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit; que nunc quidem non tam est in plerisque; latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed est ea laus eloquentie certe maxima:

. Is dietus (ollis) popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt,

. ² Suadaque medulla.

Herba quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius; ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut, quam deam

¹ Forte legendum non jam. Heusinger conjicit, nulla est.
² Male apud Aul. Gell., XII, 2, et suada medulla.

in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo; quæstorque his consulibus M. Cato; modo plæue annis CXL ante me consulens; et id ipsum nisi anius esset Ennii testimonio cogitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Nævius est mortuus; quanquam Varro noster, diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævi producit longius. Nam Plautus, P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est, Catone censore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX post eum fuit consul. Eum nos ut veterem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio consulibus mortuus est, annis¹ LXXXIII ipsis ante me consulens.

XVI. Nec vero habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, et nonnulla

¹ *¶* Vt et se dedit unde probabiliter LXXXVI. Nam L. Marcii, M. Manili consularis incidit in annum 604, a quo sunt 86 usque ad annum 690, Ciceronis consularum.

mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules hæc quidem exstant; ipsæ enim familiæ suæ quasi ornamenta ac monumenta servabant, et ad usum, si quis ejusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, et ad illustrandam nobilitatem suam: quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, et a plebe transitiones, quum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul anno x post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ fere sunt, quam Attici Lysiæ; cujus arbitrator plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et natus, et mortuus, et functus omni civium munere: quanquam Timæus eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas. Et quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breves; sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consecretur; quos, validito modo bona sit, tenuitas ipsa de-

« Delectat.

lectet: quanquam in Lysia sæpe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius; verum est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hæc ipsa ejus subtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum, dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem; oratorem enim hoc loco quærimus: quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, et legerim) et verbis, et rebus illustribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam ante sæculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis quum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ; quod idem Lysia Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata alius oratio. Sed et in nostris inscitiæ est, quod ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delec-

tantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem: Hyperides volunt esse et Lysiae: laudo; sed cur nolunt? Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem. Atque utinam imitarentur, nec ossa solam, sed etiam sanguinem! Gratium est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, quum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, et quaedam horridiora verba: ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros, ut aptior sit oratio; ipsa verba compone, et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *τροπος*, et sententiarum orationisque formis, quae vocantur *σχηματα*: non verisimile est, quam sit in utroque genere et creber et distinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum esse satissimum hunc oratorem, et quaerendum esse aliquid perfectius; quippe quum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius: sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac

¹ Lambin. Catones.

una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui haec minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi; nondum Myronis satis ad veritatem adducta, jam tamen, quae non dubites pulchra dicere; pulchriora etiam Polyeleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zenxim, et Polygnotum, et Timanthem, et eorum, qui non sunt nisi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus; at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat; nihil est enim simul et inventum, et perfectum; nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum, et in Phaeacum, et in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

... Quos olim Fanni, vatesque canebant,
Quum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat. . . .
Ante hunc. . . .

sit ipse de se: nec mentitur in gloriando; sic enim sese res habet; nam et Odyssea latina est, sic, tan-

quam opus aliquod Dædali, et Livianæ fabular, non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio, Cæci filio, et M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem, Q. Maximo quintum consule, captum Tarento scripsit Livium, annis xxx post, quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et hos in antiquis commentariis invenimus; docuisse autem fabulam annis post xi, C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senensi prælio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his consulibus xl annos natus Ennius fuerit; cui quum æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas doceant ante hos consules, et Plautus et Nævius.

XIX. Hæc si minus apta videntur huic sermone, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum vitæ et tempora persequendi. — Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere etatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. — Recte, inquam, Brute, intelligis; atque utinam exstarent

illa carmina, quæ multis sæculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis clariorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius, quem in vatibus et Faunus enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum, reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, « Scripsere, inquit, alii rem Versibus; » et luculente quidem scripserunt, etiamsi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nevio vel summsi multa, si fateris; vel, si negas, surripuisti.

Cum hoc Catone grandiores nati fuerint C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse; filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. In hanc quum oratione, tum historia quædam Græca, scripta dulcissime.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sul-

picius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis litteris studuit, isque et oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam splendorque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætor ludos Apollini faciente, quum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius. Erat isdem temporibus Ti. Gracchus, P. F., qui his consul et censor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios; quem civem quum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item his consul et censor fuit, habitum eloquentem; M. alium, illius, qui sacra acceperit, ¹ filium; etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. F., jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, quum triumvir coloniam deduxisset; et T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africanus pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; ² et vero etiam tum Catone vivo, qui unus quinque et oc-

¹ *At. miss. pro M. alium habent sicut, quod Vallem. recepit; ed. pr. 1469, majoris, quod libens admitterem. Pighius, ad ann. 579, conj. Publii illius.* ² At vero etiam,

fogiuta natus excessit e vita, quum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum, summa contentione dixisset; quam etiam orationem scriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui græce scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit; et tenuit cum hoc locum quemdam etiam Ser. Fulvius, et una Ser. Fabius Pictor, et juris, et litterarum, et antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus isdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano; cujus et alia sunt orationes, et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannii Annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus. Sed C. Cælius et P. Africanus in primis eloquentes; quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingenii ¹ oratorum potest. Sed inter hos, ætate paullum his antecedens, sine controversia Ser. Galba eloquentia præstitit; et nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret

¹ Ernest. emendandum putat eorum.

animos, ¹ ut permoveret, ut augeter rem, ut miseracionibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia prastitisse, exiliores orationes sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis; itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Lælii et Scipionis ingenio, quanquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur amobus; dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegiis, non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horridior ille, quam Scipio: et, quum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paullo magis prisca Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eandem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium ² Viriatico bello reperimus fuisse Lælium; sic ingenii, litterarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipso-

¹ Aut. ² Viriati bello.

rum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

XXII. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, quum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex senatusconsulto P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci magna que quærent. Nam quum in silva Sila facta cædes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi, societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummius censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Quum consules, re audita, amplius de consilii sententia pronuntiavissent; paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, quum eum socii domum rediissent, egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo ¹ gravior

¹ Ornatior.

acriorque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illam autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde et dubitanter recepit; unum, quasi comperendinatus, mediam diem fuisse, quem totam Galbam in consideranda causa componendaque posuisse; et, quum cognitionis dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, et ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis literatis fuisse, quorum aliis aliud dicere eodem tempore solitus esset; interim quum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, et iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos exisse cum Galba; ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio prateriretur. Ita-

¹ Abest aliis.

que multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die, quaestione liberatos esse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, quum duæ summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum, altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos, multoque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, quum, Lusitanis a Ser. Galba prætoris contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfecit, ¹ T. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam, privilegii similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur ² nihil recusans Galba pro sese, et populi romani fidem implorans, quum suos pueros, tum C. Calli etiam filium flens commendabat; cuius orbitas et stertus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia

¹ Vel potius L., ut multis videtur. ² Abest nihil. *Dut Valer. Mar. VIII, 1.*

populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Quam hanc dixissem, et paullum interquevissem: — Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

XXIV. — Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensen; pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, quum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere; quod peringeniosius hominibus, neque satis doctis, plerumque contigit, ut ipsi Galbæ. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam

¹ Contigit.

animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio; dein quum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consecantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere; ardor animi non semper adest, isque quum consedit, omnis illa vis et quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes. Simplex quidem L. et antiquus; Sp. autem nihilo ille quidem ornator, sed tamen adstrictior: fuit enim doctus ex disciplina stoicorum. Multæ sunt Sp. Albiui orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popillius quum civis egregius, tum non indiseratus fuit. C. vero, filius ejus, disertus. Caiusque Tudi-

¹ Male Wetzel, edidit calor, deceptus Schneideri conjectura. Vulgat. bene defendit Ernest. e fratre nepos, J. C. Th. Ernest., in *Technolog. rhet. lat.*, voc. seusus, p. 347.

tanus quam omni vita atque victu exultans atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Emilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fuit, quibus Galba, sed paullo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Græcorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, et prope æquales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt; de quibus jam dicendi locus erit, quam de senioribus pauca dixerò. Quod enim Pompeius non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum, est adeptus. Tum L. Crassus multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo, non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis: cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briso, tribunus plebis, diu restitit, M. Lepido consule adjuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctori-

¹ Ernest. conjicit hilaritate, minime audiendus.

tate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Capiones multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata (quamquam veterum est similis), et plena prudentiæ.

XXVI. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam et cum summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinerat; et, quam esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scaevolam, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, quam et consuleretur plurimum, et diceret. Horum ætatis adjuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt: quorum Cæii filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis et nomine Latino, contra Gracchum reliquit, sane et bonam, et nobilem. — Tum Atticus, Quid ergo, estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat: alii a C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius; alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. — Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu; sed nunquam sum adductus, ut crederem, eamque suspicionem prop-

ter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in medio tribus oratoribus habitus esset; oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur (unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus); nec de Persio retinisset Gracchus, quum et Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris objecisset: præsertim quum Fannius nunquam sit habitus elinguis; nam et causas defensavit, et tribunatus ejus, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.

Alter autem C. FANNIUS, M. filius, C. Lælii gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim quum ille Q. Scævola sibi minorem natu generum prætulisset; cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filia detulisse), is tamen, instituto Lælii, Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicui potest; quæ neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium: is oratorum in numero non fuit; juris civilis intelligentia, atque omni prudentia genere præstitit. L. Cœlius

Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

XXVII. Utinam in Ti. Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus; alter, propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate judicium vindicavit. Sed fuit uterque summus orator; ¹ atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum satis splendoris verbis, sed acutas, prudentiaque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Cornelie matris a puero doctus, et Græcis literis eruditus; nam semper habuit exquisitos e Græcia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum: sed et breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. Carbo, ² quoque vita suppeditavit, est in multis

¹ Jam Corradus maluerat neque, quod Schütz probavit. Sed forte post aliquot mss. et ed. pr. legendum, atque hoc, mem. p. teste, didicimus. > Sic ed. pr. Al. quo, vel quod.

judiciis causisque cognitis. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat; addebat, industrium etiam, et diligentem, et in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia ceperunt: nam et quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt (L. enim Piso, tribunus plebis, legem primus de pecuniis repetundis, Censorino et Manilio consulibus, tulit: ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos); et judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data; quam legem L. Cassius, Lepido et Mancino consulibus, tulit.

XXVIII. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat, et erat quum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis,

eruditus. Quæ tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti: et vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Græchus occisus esset, quum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scævola valde prudenter et acute, paullo etiam copiosius; nec multo minus prudenter M. Manilius Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. F., qui in tribunatu C. Græchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate; eique proxime adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Græchum, paulum ætate

¹ Sic Lalleu. e. ms. reg., Ernest. probante. Vulg. tribuerat. ² Vulg. fecit. Emendavit Corradus.

judiciis causisque cognitis. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat; addebat, industrium etiam, et diligentem, et in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia ceperunt: nam et quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt (L. enim Piso, tribunus plebis, legem primus de pecuniis repetundis, Censorino et Manilio consulibus, tulit: ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos); et judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data, quam legem L. Cassius, Lepido et Mancino consulibus, tulit.

XXVIII. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat, et erat quum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis,

eruditus. Quæ tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti: et vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Græchus occisus esset, quum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scævola valde prudenter et acute, paullo etiam copiosius; nec multo minus prudenter M. Manilius Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. F., qui in tribunatu C. Græchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate; eique proxime adjunctus C. Drusus frater fuit. Tunc etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Græchum, paulum ætate

¹ Sic Lalleu. e. ms. reg., Ernest. probante. Vulg. tribuerat. ² Vulg. fecit. Emendavit Corradus.

antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulis quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio consul fuit: sed omnia is summa sperans, ædilitus est mortuus. Nam de T. Flaminiò, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi latine diligenter locutum.

XXIX. iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem; et uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere: ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiamsi quid bene dicitur, adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa, et naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, quum pro reo diceret.

¹ Vulg. tecti. Unus ms. inter regios, lecti.

Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad senatoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset: quanquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri, scripti de vita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam et disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est; et uterque natura vehementem et acerbam. Itaque quum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorum, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocavit. Multaque opera, multaque industria Rutilius fuit; quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ; multa præclara de jure: doctus vir, et Græcis litteris eruditus, Panæti auditor, prope perfectus in stoicis; quorum per-

acutum et artis plenum orationis genus, ¹ scis tamen esse exile, nec satis populari assensionem accommodatum. Itaque illa, quae propria est hujus disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro et stabilis inventa est. Qui quum innocentissimus in iudicium vocatus esset (quo iudicio convulsam penitus scimus esse rempublicam), quam essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit: dixit ipse pro sese; et paucis C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen ut orator; quanquam erat adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii et magnitudo causae postulabat. Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudamus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera haec oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

XXXI. Et quoniam stoicorum est facta mentio,

¹ Fulg., sed tamen exile. Revoceamus nos pr. ed. lectionem, nullam fere omnibus mss. regis.

Q. Elius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior; qui quidem in traumviratu iudicaverit contra P. Africanum, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudicium operam darent, non habere. Sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus; itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Gracchum molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio: sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

— Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Gracchi! ut omnes fere stoici, prudentissimi in disserendo sint, et id arte faciant, sintque architecti paene verborum; iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo stoico, summam eloquentiam non desiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Butilo quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse.

— Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa; propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, et fusum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a stoicis

id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere dicitur a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quod si omnia a philosophis essent petenda, peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum [id est, ex veteri Academia] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio conjungitur eum suavitate dicendi et copia: quanquam ea ipsa peripateticorum academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt; sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem sic aiunt philosophi, si græce loquatur, loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studioso, audivisse etiam Demosthenes dicitur; idque apparet ex genere et granditate verborum: disti etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, et illorum in iudicia, pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, et gradus persequamur. — Nobis vero, in-

quit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. — Curio fuit igitur ejusdem ætatis fere, sane illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim et aliae, et pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

— Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. — Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas; certe enim et boni aliquid attulimus juventuti; magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, et ornatus; et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono), sed a plerisque legi sunt desite. — Enumera, inquit, me in plerisque: quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

— Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illustria, et in numero patronorum fuit: ut eum mirer, quom et vita suppeditavisset, et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, et præstantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli eum putare, quemquam, Brute, pleniorum et uberiorum ad dicendum fuisse. — Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus pæne solum lego. — Imo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius immaturo interitu res romanæ latinæque litteræ fecerunt. Unam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset! quam ille facile tali ingenio, dimissis si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consecutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus; præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius juventuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. Nam rogatione Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, quam pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat,

ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam judicio publico est condemnatus.

XXXIV. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed et latine loquendo civis erat par, et omnes sale facietisque superabat. Ejus collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit), vir et acer, et non indiserus, tristes exitus habuit consulatus. Nam invidiosa lege Mamilia ² [questio] C. Galbam sacerdotem, et quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opinium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, quam is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indiserus fuit. C. Fimbria temporibus isdem fere, sed longius ætate provectus, habitus est sane (ut ita dicam) ³ truculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo fervidior, atque com-

¹ Al. disceremus. ² Schneider, *Ep. ad Langer*. p. 28, legend. putat, de questione. *Dipontini ediderunt* questione. *Lallem. verbum delot.* ³ *Mss.* luculentus, quod fere omnibus suspectum fuit. *Ernest. dolere vult patronus. Schütz edidit* truculentus accusator, asper.

motior; diligentia tamen, et virtute animi, atque vita, hostis auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, et quum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus.

Atque etiam ingenio, et sermone eleganti, validudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit; qui etsi, quum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio ejus, quum volebant, homines utebantur; patrocinio, quum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, quum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et juris peritissimum, accusationem factuaverit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, et molestus, ut facile cernebas naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravate voluntatis. Atque eodem tempore aecusator de plebe L. Casuleus fuit, quem ego audivi jam senem, quum ab L. Sabellio multam lege Aquillia de injuria petivisset. Non fecissem hominis pæne infami mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosus aut criminiosus diceret, audivisse me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel

potius, pæne Græcus: loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus. Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus: multa literæ, summa non vite solum, atque nature, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas; quæ perspicitur quum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Farium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

— Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi; sed hæc mea culpa est; nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquirem ista posthac curiosius.

— Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quæ laus dicendi non medioeris ab oratoribus plerisque neglecta est: nam de sono vocis, et suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam. Quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententiâ dicendâ quum prudentia, tum

† Addunt multi mss. inquit. † Ed. 1469, in dicendo.

010055

elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catalus princeps in numero patronorum; sed erat talis, ut, ¹ quum quosdam audires, qui tum erant praesentes, videretur esse inferior; quum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quareres. Q. Metellus Numidicus, et ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scurus non saepe dicebat, sed polite; latine vero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albitus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Capio, vir acer, et fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. et L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi: itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa et nulli lege, vectigali levavit. M. Marcellus, Esermini pater, non ille quidem in patronis, sed et in promptis tamen et non inexercitatis ad

¹ Schneider., *Ep. ad Langer. p. 30, conjicit, si cum eis audires.*

dicendum, fuit; ut filius ejus, P. Lentulus, L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, quam verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico ¹ prosequabatur atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta, et in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, et relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio, et quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim jam oratores commemorati sunt, et quam diu in eorum enumeratione versamur, quum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, et in his primum eam Gratorum gloria latine dicendi copiam aequatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quaque loco, ubi plurimum proficere et

¹ *Al. mss. habent prosequabatur, quod Schütz prætulit; al. subsequabatur.*

valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura, sic ab illo in maxime opportuni orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio; imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur; sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinata locutus; sed illa, quae proprie laus oratoris est in verbis. Nam ipsum latine loqui, est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude penendum; sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum: non enim tam præclarum est scire latine, quam turpe nescire; neque tam id mihi oratoris boni, quam civis romani proprium videretur. Sed tamen Antonius in verbis et eligendis (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis), et collocandis, et comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat, verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. *Σχημα* enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant ora-

† Lambin. propria.

torum; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis.

XXXVIII. Sed quum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens; manus, humeri, latera, suppletio pedis, status, incensus, omnisque motus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque quum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quævisset, quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem, et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit, talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi,

† Schütz legit, rebus sententiisque. † Al. ut Lambin. pratulere conquestionibus.

tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas; erat cum gravitate junctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos; latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia; in disserendo mira explicatio; quam de jure civili, quam de æquo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut sedanda suspicione aut excitanda, incredibile vim habebat; sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius; idque quum sæpe alias, tum apud centumviros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo et bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævola, et in jure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia. Atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, quum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scævola putaretur: qui quidem quum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter

¹ Al. versabatur.

aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, et disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuentus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur.

XL. — Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævola ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, ¹ quo utebatur, propter familiaritatem Scævole nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica. — Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius; nam, ut paullo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebusita dissimiles erant inter sese; statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis; Scævola multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo; sed vereor, ne fingi

¹ Dubius locus, quem varie interpungunt. Arnold. conjicit, qua utebatur pater familiaritate Sc. nosti.

videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Quam omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus academia dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam volebat sequi; sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. — Tum Brutus, Quam ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum et Scævolum cognovisse, tum de te et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quamdam vobis cum illis similitudinem judico. — Quoniam, inquam, istuc modo? — Quia mihi et tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori; et Servius eloquentiæ tantum assumis-
 sisse, ut jus civile facile possit tueri; ætatesque vestræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt.

XLI. — Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse; de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. Nam et in iisdem exercitationibus, incunte ætate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior; et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio an par principibus esse potuisset; sed fortasse maluit, id

quod est adeptus, longe omnium, non ejusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps. — Hic Brutus, Ain tu? inquit; etiamne Q. Scævole Servium nostrum anteponis? — Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum et apud Scævolum, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscurem explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa judicarentur, et quæ, quibus positis, essent, quæque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam quasi lucem, ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur.

XLII. — Dialecticam mihi videris, inquit, dicere. — Recte, inquam, intelligis; sed adjunxit etiam et litterarum scientiam, et loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur potest. Quumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti

† Sic aliquot mss. Fulg. dicere, inquit.

et exercitati, promptam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit; Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendisque rebus: sic et habet, quod uterque eorum habuit, et explevit, quod utriusque defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scævola (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scævola); sic Servius sapientissime. Quam enim dux civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiæ; perfecit, ut altera prestaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset, et ad tuendum jus civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, satis.

— Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam; audivi enim nuper eum studiose et frequenter Sami, quom ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte eum jure civili conjunctam esset, velle cognoscere; et nunc meum judicium, multo magis confirmo testimonio et judicio tuo. Simul illud gaudeo, quod et æqualitas vestra, et pares honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obrectatione invidiæque, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed

etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntatæ judicioque cognovi. Itaque doleo et illius consilio, et tuâ voce populum romanum carere tam dū: quod quum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista, non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. — Illic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut sileremus; itaque faciamus: nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.

XLIII. — Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur; a principio statim (quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur; non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra suppletio pedis; vehemens, et interdum irata, et plena justi dõferis oratio; multa et cum gravitate faciliæ; quodque difficile est, idem et peroratus, et perbrevis. Jam in altercando invenit patrem neminem; versatus est in omni fere genere causarum; mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolenscens; summam

¹ *H. querendi.*

ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, quum annos xxvii natus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens, in colonia Narbonensi, cause popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cause; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnasset apud præconem Granium, idque nobis bis narra- visset Lucilius, tribunal plebis nesciremus fuisse.

— Ita prorsus, inquit Brutus; sed ne de Scævola quidem tribunatu quidquam audivisse videor, et eam collegam Crassi credo fuisse. — Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suasit Servilium legem Crassus. Nam censuram sine Scævola fessit; eum enim magistratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Crassi quum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, quum ipse esset Q. Capione consul natus, et C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius: quod idcirco posui, ut, dicendi latine prima maturitas in qua ætate existi-

tisset, posset notari; et intelligeretur jam ad summum pane esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructor.

XLIV. — Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem exspectas. — Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Capione, defensione juncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis. Postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color; quin etiam comprehensio, et ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus et brevis; et in membra quædam, quæ $\alpha\delta\omega\lambda\alpha$ Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius.

— Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: quum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scævola dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. — Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Capionis oratio: in qua et auctoritas ornatur senatus, pro quo ordine illa dicuntur, et invidia concitatur in judicium et in accusatorum

factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt; plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paulo plenus; nulla est enim altereatio clamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo: nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo et magistratus personam, et consularem dignitatem tueretur. Quod idem de C. Caelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiam tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in republica, ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, latine et diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognitione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, et singularem potentiam,

magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quamdam mediocritatem afferebat.

Ejusdem fere temporis fuit eques romanus C. Titius, qui meo iudicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Græcis litteris, et sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pæne Attico stylo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragædias, satis quidem ille acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratiidius, M. Antonii per familiaris, cujus præfectus quam esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratiidiani pater.

XLVI. Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianns, e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis; Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti

1 Fere omnes nati. patrem.

et Græcis litteris et Latinis; C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus, et natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ: illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sane, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius; qui scripsitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F., ferè ætate: ejus etiã oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

— Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? — Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter onum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? — Et Brutus, Quis est, inquit, iste tandem urbanitatis color? — Nescio, inquam; tantum esse quemdam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, quum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiã verba quadam non trita Romæ; sed hæc mutari, dedisci que possunt; illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum ¹ recinit quiddam et resonat urbanus. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiã in ceteris. Ego memini T. ² Tineam Placeu-

¹ Multi mss. inter regios, retinuit. Unde conjiciunt retinuit. ² Tineam.

tinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. — Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? — Isto ipso: sed ¹ Tineam non minus multa ridicule dicentem Granus obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, quum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; et respondisset illa, atque addidisset, « Hospes, non pote minoris; » tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, quum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

XLVII. Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. Itaque enim, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferebat, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadri- gis enim secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, quum palmam jam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine compa-

¹ Tineam.

ratione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multa facietiae; satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis; erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo et maledictio facetus.

Horum aetati prope conjunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec romanarum rerum immemor, et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus aetas: multam tamen operam amicis, et nihil praeiit; atque ita diu vixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Hisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo et Graecis doctus litteris et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Cnausque Pompeius, Sex. F., aliquem numerum obtinebat. Nam Sex. frater ejus praestantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, et ad perfectam geometricam et rerum stoicarum scientiam. Item in jure, et ante hos M. Brutus, et paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili

¹ Schütz transposuit verba sic, simili ratione prope summus evaserat.

ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerint, jam ad oratores revertamur. — Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim videre, non sedulos velle conquerere.

XLVIII. — Festivitate igitur et facetiis, inquam, C. Julius, L. F., et superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditor. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragediis, lenitas ejus sine nervis perspicitur. Ejus aequalis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio; totam enim tenebat eam, penitusque cognorat: itsque in senatu consularium auctoritatem assequabatur; sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur.

Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, et acutus, et jurisperitus. Nam Aphilia concionibus aptior, quam iudicis. Prudens etiam T. Annius Velina, et in ejus generis causis orator sane tole-

¹ Lambin. dedit Ofella.

rabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pæne frigidus; sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et præterea nec indoctus, et magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbilius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister, fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et bonus vir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive rhabularum, qui et plane indocti, et aut inurbani, aut rusici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solatissimum in dicendo et acutissimum judico, nostri ordinis Q. Sertorium. equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, et vitæ splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Junius, L. F., tribunicius, quo accusante P. Sextius, prætor designatus, damnatus est ambitus: is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam ægra valitudine fuisset.

¹ *Al. codd. et.*

XLIX. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteriri que a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione; quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta et tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paullo, quam Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pompeius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius; nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius quam meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

— Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, quum tuo judicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine; alii autem ab iis, qui intelli-

gunt? — Recte requiris, inquam, Attice; sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. — An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? — Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi et Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudinæ probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam iudicare; qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio), quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicitur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur et cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiant, ita afficiantur, ut orator velit, vulgi assensu et populari approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

L. An censes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio et doctorum fuisse? De populo si quem ita roga-

visses: quis est in hac civitate eloquentissimus? in Antonio et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Neovone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferebat, quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summum oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane fringenti ad populum, « Mihi cane et musis: » ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, « Mihi cane et populo, mi Brute, dixerim; ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. »

Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, et sententiis, et actione tractantur.

¹ Ernest. frustra mutavit in audiant. ² Forte scribendam minatur. Schütz, ex Orat. c. 38. et de Orat., 11, 44, conficit mitigatur.

Quid est, quod expectetur doctalicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est.

Denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo eum doctis intelligentibusque dissensio. Quum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid? adolescentibus nobis, quum esset Cotta et Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

LI. — Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso nomine, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui, quum partiretur tecum causas (saepe enim interfui), perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. — Faciebat ille quidem, inquam, et mihi, benevolentia, credo, ductus, tribaebat omnia. Sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio; de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinioni disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset

idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui quum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum, et eum legentem omnes, praeter Platonem, reliquissent, « Legam, inquit, nihilo minus; Plato enim mihi unus instar est omnium millium. » Et recte: poema enim reconditum, paucorum ¹ approbatione; oratio popularis, ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, quum esset relictus a ceteris, verbum facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, conicio reliquisset?

— Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si a coroua relictus sim, non queam dicere. — Ita se, inquam, res habet: ut, si tibiæ inflatae non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet; sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt; ea si inflatae non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non ² facit, agitandi finis faciendus est.

LII. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat; sed probat sine

¹ *Corrad. conj.* approbationem — ad sensum — movere.

² *Ed. pr.* favet.

comparatione: quum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo est contentus; esse melius non sentit; illud, quod est, qualecumque est, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo; nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, quum Q. Scævola pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Quum is hoc probare vellet, M. Curium, quum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esset populo, quod scriptum esset, negligi, et opinione queri voluntates, et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quam omnino multa de conservando jure civili? quae quidem omnia quum perite, et scienter, tum ita breviter, et presse, et satis ornate, et pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret?

LIII. At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est; similiter Scævola ex uno scalmo captionis¹ centumvirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit; quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoque modo filius non esset, qui in suam tutelam² veniret, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, et id valere, et valuisse semper. Hæc et multa ejusmodi dicens, fidem faciebat; quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum testamentorum sententias voluntatesque tutatus est; quanta esset in verbis captio, quum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligenter voluntates; quantum sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo anderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc quum graviter, tum ab exemplis copiose, tum varie, tum

¹ Schütz, nimia, ut solet, audacia: hereditatem effecisse; hoc ille initio, consecutusque multis ejusdem generis sententiis delectavit centumvirale iudicium, animosque omnium, etc. ² Male Ernest. venisset.

etiam ridicule et facete explicans, eam admirationem assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium summi contemneret; at vero intelligens et doctus, audiens Scaevolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et ornatus. Ab utroque autem, causa perorata, si quaereretur, uter præstaret orator, nunquam profecto sapientis iudicium a iudicio vulgi discreparet.

LIV. Qui præstat igitur intelligens imperito? Magna re et difficili; si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, quum oratores duo, aut plures populi iudicio præbantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit; nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem¹ auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ei pulsati sunt, intelligi solet; sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his periciat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, et attente audiens, sed uno adpectu,

¹ Male Ernesti. oratori.

et præteriens, de oratore sæpe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circumstantem, mittentem ad horas, quasitorem, ut dimittat, rogantem; intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicium admovere, orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur; aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione quasi suspensos teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, mota animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, et opus oratorum fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelligit.

LV. Quum hæc disseruissem, uterque assensus est, et ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, quum hos maxime iudicio illorum hominum et illius ætatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui, deinceps persequar.

Quoniam ergo oratorum honorum (hos enim quarimus) duo genera sunt, unum attenuate pressequer,

¹ Al. cod. revertor.

alterum sublata ampleque dicentium; etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia et jejunitas; amplo autem inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute; et ut ad infirmitatem laterum perscipienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum atque sanum; illudque maximum, quod, quam contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati.

Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator: vox quam magna, tum suavis, et splendida; gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur; incitata et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium; sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.

LVI. — O magnam, inquit, artem Brutus; siquidem istis, quam summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. — Atque in his ora-

toribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque; et ea duce utentem sic institere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et Jenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos.

Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Caninius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsi Sulpicii nulla oratio est; saepeque ex eo audivi, quam se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cotta pro se, lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cotta rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et æque romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Græcis litteris, et Latinis, antiquitatisque nostræ et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque veterum litterate peritus: quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, anctamque per sese, vir ingenio præstans, omnique doctrina, pluribus et illustrioribus litteris explicavit. Sed idem Ælius, stoicus esse voluit, orator autem nec studuit unquam, nec fuit; scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F., ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quan-

quam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Elío. His enim scriptis etiam ipse interfui, quum essem apud Elium adolescens, eumque audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum. Elíanus leues oratiuneulas voluisse existimari suas.

LVII. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius; sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat; horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem; Cotta [² secundum Philippum et Cæsarem] et Sulpicius expetebantur. Ita ab his sex patronis cause illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cause singulæ defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Responderemus his, quos non audivimus; in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatam: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem

² Absunt verba hæc ab omnibus mss. Primus Lambinus inseruit. Lallent. omnino delevit.

quemadmodum quæque res audiat. Sed nihil vitiosius, quam, quum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, quum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquæ partes, quasi membra, suo quæque loco locata, suam et vim et dignitatem tenent. Quum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem ³ libenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio; quia splegdidioribus fortasse verbis utebatur; et quia latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico; nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat, quot die domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Cornelie, matris Græchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est

³ *Al. ut passim, libenter.*

quam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Elio. His enim scriptis etiam ipse interfui, quum essem apud Elium adolescens, eumque audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum. Eliaus leues orationeulas voluisse existimari suas.

LVII. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius; sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat; horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem; Cotta [² secundum Philippum et Cæsarem] et Sulpicius expetebantur. Ita ab his sex patronis cause illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cause singulæ defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Responderimus his, quos non audivimus; in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem

¹ Absunt verba hæc ab omnibus mss. Primus Lambinus inseruit. Lallent. omnino delevit.

quemadmodum quæque res audiat. Sed nihil vitiosius, quam, quum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, quum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquæ partes, quasi membra, suo quæque loco locata, suam et vim et dignitatem tenent. Quum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem ³ lubenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio; quia splegdidioribus fortasse verbis utebatur; et quia latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico; nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat, quot die domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Cornelie, matris Græchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est

³ Al. ut passim, libenter.

nobis Læliæ, C. F., sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus; et filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. — Ego vero, ac libenter quidem, inquit Brutus, et eo libentius, quod L. Crassi erat filia. — Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? — Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere. — Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi prius in libertatem rempublicam vindicavit, Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque pereomis est habitus. Jam duorum abavorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui his consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? — O generosam, inquit, stirpem, et tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam!

¹ Coniiciunt alii illuminatam; al. illogitam.

LIX. — Similiter igitur suspicor (ut conferamus parva magnis), Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum; et eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum jus, non privatum et civile cognoverat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed si tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum; idque quam constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacumque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis. Reperiebat, quid dici opus esset, et quomodo preparari, et quo loco locari, memoriaque ea comprehendebat Antonius; excellebat autem actione, erantque ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora: at Crassi magis ¹ enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cotta dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque

¹ Al. codd. nitebat.

partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia; nam quum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

LX. Reliqua duo sunt, agere et meminisse: in utroque cachinnos irridendum commovebat. Motus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, quum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsit, « quis loqueretur e lintre; » et Cn. Sicius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is quum tribunus plebis Curionem et Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis medicamentis, propter dolorem arrium, delibatus, « Nunquam, inquit, Octavi, collega tuo gratiam referes; qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic musæ comedissent. » Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria quum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret: qui in judicio privato vel maximo, quum ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficis et cautionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa; sed nihil turpius, quam quod

etiam in scriptis oblivisceretur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeuntem e senuatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio, colloquentem facit [quum senatum Cæsar consul habuisset], omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis quum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatione esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, quum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LXI. — Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commisisset? — Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, quum illarum rerum jam tempora præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se, Cæsare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule, cæiens e senatu. Jam qui hæc parte animi, quæ custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, hæc, minime

Wotsel ex Ernest. habet, senatum... et id dicat.

mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque quum ei nec officium deesset, et flagraret studio dicendi, perpauca ad eum causa deferebantur. Orator autem, vivis ejus aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciendas tamen censeo; sunt illae quidem languidiores, verumtamen possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus; quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curione speciem oratoris aliquis effecerit. Sed ad instituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejusdem aetatis C. Carho fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quamdam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus; fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosis. Multum ¹ ab iis aberat L. Fufius; tamen ex accusatione M. Aquilii diligentia fructum ceperat.

¹ *Al.* ab his.

Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duotaxat quum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque, et publici, et privati sane peritum; M. Lucullum, M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogaverit), Cn. Octavium, M. F., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, ¹ id est, a judiciis, et in praesidiis reipublicae, cui facile satisfacere possint, collocemus.

Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini dedimus, a senatu dissidisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus: quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est; magis specie tamen, et motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia,

¹ *Verbu huc, id est, a judiciis, interpreti accepta fert, post Paul. Manutium, Ruhnkensius ad Fell. Patere, p. 144.*

ant mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cumprimisque ridiculus. Is ex summis et fortunæ et vitæ sordibus, in prætura consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset; nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comediæ notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quadam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset: ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paullo superiorem ætatem revecti sumus; nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Anæstius fuit, rabula sane probabilis, qui multos quam tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus; et eo magis, quod eandem causam quum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura et

acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multa ad eum causa, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferbantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat; verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus; actio paulum quum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullæ, sine jure fuit et sine ulla dignitate respublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quadam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio; vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo, præter Carbonem et Pomponium, quorum utrumque facile superabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, et studiis optimis deditus, bene latine loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis; sed neque laboris multum, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii et Sulpicii, nec majorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quæ quum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus

hoc descriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.

Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidias signum, simul adspectum et probatum est. Is, L. Crasso, Q. Scævola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et quum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, cum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus; hoc autem loco volumus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut et cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius, iisdem ædilibus, ait, se et Pacuvium docuisse fabulam, quam ille octoginta, ipse triginta annos natus esset; sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore conjungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis jam etiam vigeat cum Antonio, et cum Philippo jam sene, pro Cn. Pom-

peii bonis¹ dicente: in illa causa adolescens quum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat; et suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit; et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in² studio ejusdem laudis exercuit; et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum tumque initium dicendi interpositis oratoribus? Ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius³ eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo. — Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quam obrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. — Quam igitur, inquam, est? — Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi successeant, quos prætereris. — Quid? vos,

¹ Schütz, dicens, quod videtur commodius explicanda sententia. ² Rivinus conj. studio. Feliciter. ³ Emendatio Rivii. Mss. omnes, eligeretis, quod forte quis deservat. Tuscul. III, 34.

inquam, tacere non poteritis? — Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. — Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam; non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc retatem esse venturum; sed ita traxit ordo tetatum orationem, ut iam ad minores etiam pervenerim. — Interpone igitur, inquit, si quos videret; deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. — Imo vero, inquam, ad Hortensium; de me alii dicent, si qui volent. — Minime vero, inquit; nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod proprio audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ quam omnibus tum certe mihi notissima sunt, quam quod gradus tuos, et quasi processus dicendi studeo cognoscere. — Gereat, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii predicatorum esse vis, sed laboris mei. Veram interponam, ut placeat, alio, et a M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exoritur.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustus etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo latinus erat.

¹ Ernest. quod, ut spiritum, meum inclusit.

verba non abjecta, res compositæ diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis et inimicus C. Fimbria non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui quum esset nec peracutus, quanquam et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, ¹ admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat forme dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cetera etiam minora, quam in superiore.

¹ Schütz, e conjectura, admirantes irretiebat, et sic calebat in agendo. Alii aliter.

LXVII. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis (quod etiam arte limaverat), quod erat in reprehendis verbis versutum et solers, sed saepe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensium, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum iueptias ac stultitias, quae devorandae nobis sunt, non ferebat; iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenio liberoque fastidio. Is quam satis florasset adolescens, minor haberi est coepit postea; deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem; postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, litterarum et studiosus et non imperitus, multae industriae et magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis literis satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus actor, sed iners, et iniuicis fori. L. Turinus parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. Naque ei paucæ centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum

diligentissimus. Hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus, et omnis actio sine lepore; at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiore majoremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso, staturarius, et sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu et simulatione multo etiam acutior, quam erat, vilebatur. Nam ejus aequalem M. Glabriorem, bene institutum avi scævola diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perorbans. Meus autem aequalis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio vero ejus habebat et in voce magnum splendorem, et in motu

† Ernest. evertisset. Frustra.

summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, viricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius, A. F., qui Bithynicus dicitur, est, biennio, quam vos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum: fuit enim mecum et eum M. Pisone, quam amicitia, tum studii exercitationibusque conjunctus. Hujus actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat copia, in illa autem leporis parum. Erat ejus æqualis P. Antonius, voce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis; et L. Octavius Reatinus, qui quum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. † Stalenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus et judicio dedisset.

LXIX. Eodem tempore C. et L. Caspasii fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et repentinis, quasi celeriter facti sunt oppidano quo-

† Staienus.

dam et incondito genere dicendi. Addamus hinc etiam, ne quem vocalem præterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo ærumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo eam multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles in exercitiis, etiamsi pugnos et plagas Olympiorum cupidi, ferre possunt, solum tamen sæpe ferre non possunt; sic ille, quum omni jam fortuna prospere functus labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatem quasi solem, non tulit.

— Tum Atticus, Tu quidem de hæc, inquit, hauris, idque jandudum: sed tacebam: hoc vero non putabam, te usque ad † Stalenos et Antonios esse venturum. — Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis; sed ordinem sequens, in memoriam notam et æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspicui, om-

† Staienus.

nibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur.

LXX. T. Torquatus, T. F., et doctus vir ex Rhodia disciplina Melonis, et a natura ad dicendum satis solutus atque expeditus (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu, consul factus esset), plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfacit; officio vero nec in storum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas agitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho saepe iracundiæque vehementius; ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, jurgio saepe contenderet.

M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multa opera, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus

Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. F., perfectus literis, sed Grecis; fastidiosus sane Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industrie.

LXXI. — Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit; de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet! Et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Casare et Marcello; audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. — Cur tandem? inquam, an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac mihi? — Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Casar autem parum: illum enim saepe audivi; hic, quam ego iudicare jam aliquid possem, abfuit. — Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? — Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? — Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. — Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet: nec vero sine causa; nam et didicit, et, omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis nititur verbis et frequentibus, et splen-

dore vocis, et dignitate motus fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetant, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, quum liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, consoletur se quum conscientia optime mentis, tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. Vidi enim Micylemis nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane virum, itaque quum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibi que, ut intellexi, amicissimo, Craippo, instructum omni copia, multo videbar simillioem. — Hic ego, Esi, inquam, de optimi viri nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miserrarum, quarum oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Casare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet.

LXXII. — Etille, Praeclare, inquit, tibi constas, ut de his, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: et hercle si sic ageres, ut de his egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut praetermitteres, nae tu in multos Autronios et Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis

Al. maluit quam jaceat: et quantum, vel quantum, vel quoad liceat. Sed haerent sine causa viri docili: Ms. Stalenos, ut passim, quod forte praestat.

se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri posset; de Casare tamen potuisti dicere, praesertim quum et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Casare et ipse ita iudico, et de hoc huius generis acerrimo aestimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum latine loqui elegantissime; nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus. Quin etiam, in maximis occupationibus, quum ad te ipsum (inquit in me intuens) de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, hunc nostrum, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, quum hunc nomine esset affatus: ac, si cogitata praecclare eloqui possent, nonnulli studio et usa elaboraverunt, cujus te pene principem copia atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi romani meritum esse existimare debemus): hunc facilem

† Possit. † Ern. addit ut. Frastu.

et quotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum.

LXXIII. — Tum Brutus, Amice, bercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. — Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicii, non benivolentiae testimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, quam illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphii. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est, imperatorum sapientia, salus civitatis aut belli aut domi; multo magis orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo, ne mihi acclameus: est autem quod sentias, dicendi liber locus) malum mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos

duo. At plus interfuit reipublicae, castellam capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervae signum ex chore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse malle, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est; praesertim quum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant. — Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et lautam; cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium, P. Scipionem; aetatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic latine loquendi: nec omnium tamen; nam illorum aequales, Caecilium et Pacuvium, male locutionis videmus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorum vetustas fecit et Romae, et in Graecia; confluxerunt enim et Athenas, et in

* Ern. conj. os... barbarie... infuscaverant.

hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis: quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tanquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest; nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus; existimabatur bene latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum; sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam plaueque subrusticum, alia quidem, quasi inculta et silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati quum esse vellet, ne a C. Rudio quidem accusatore deterreri potuit, quominus inusitatis verbis uteretur. — Quidnam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rutilus? — Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante ¹ Crutulum, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus spatilica esse crimina. Tum C. Rutilus, « Circumvenior, inquit, iudices, nisi subvenitis. Sisenna, quid dicas, nescio; metuo insidias; spatilica, quid est hoc? spata quid sit scio, tilica

¹ A. C. Rutilium.

nescio. » Maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

LXXV. Caesar autem, rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam puram et incorruptam consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum latinorum (quæ, etiamsi orator non sis, et sis ingenuus civis romanus, tamen necessaria est) adjungi illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video, cui debeat cedere. Splendidam quædam, minimeque veteratioram rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica et generosa quodammodo.

— Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum. — Valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti, et venusti, omni orationis, tanquam veste, ¹ detracto. Sed dum voluit alios habere parata, unde suberent, qui vellet scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui ² volent illa calamistris murere; sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius. Sed

¹ *Mss.* detracta. ² Voluit.

ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est; probabilis orator, jam vero etiam probatus, ex hac mopi ad ornandum, sed ad invenendum expedita, Hermaiora disciplina; ea dat rationes certas et praecepta dicendi; quae si minorem habent apparatus (sunt enim exilia), tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinae dicendi, jam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consocius meus, qui fuit cum Sicinio aetate conjunctus. Is quum post carulem aedilitatem iudex questionis esset, est mortuus; in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse; nam populo non erat satis vendibilis; praecepta quaedam, et quum idcirco obscura, quia peracuta, nim rapida, et celeritate caecata oratio; sed neque verbis apertorem cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Praeterea perfectus in literis, iurisque civilis iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.

Reliqui sunt, qui mortui sunt, L. Torquatus,

Al. mss. sunt.

quem tu non tam cito rhetorem dixisses (etsi non deerat oratio), quam, ut Graeci dicunt, *πολιτικόν*. Erant in eo plurimae literae, nec ea vulgares, sed interiores quaedam et reconditae; divina memoria, summa verborum et gravitas et elegantia; atque haec omnia vite decorabat dignitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena literatae senectutis oratio; quantae severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exhibat ex ore!

— Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus (utrumque enim eorum admodum dilexerat), Na ego, inquit (ut omitam cetera, quae sunt innumerable), de istis duobus quum cogito, doleo, nihil utram perpetuam auctoritatem de pace valuisse! nam nec istos excellentes viros, nec multos alios praestantes cives republica perdidisset. — Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augetur dolorum; nam et praetitorum recordatio est acerba, et acerbior expectatio reliquorum. Itaque omitamus lugere, et tantum, quid quisque dicendo potuerit (quoniam id quaerimus), praedicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et scripturavit accurate,

Al. mss. habent nec.

quum praesertim non esset orator, et egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus, collega et familiaris meus: hic jam et satis studiosus, et valde quum doctus, tui etiam exercitatus orator, et quum aequalis, tam omnis publici juris antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed laetive tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum auctor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum ex disciplina: instrumenta naturae deerant; sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio: quaereres in judiciis fortasse melius; in republica quod erat, esse iudicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo; de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, et acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Anticus, Putarem te, inquit, ambi-

Al. tum,

tiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeterisse videre.

LXXVIII. — Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum nunquam in publico fecissent, quam melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere; sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum, ex omni numero quam non multi ausi sint dicere; deinde, ex iis ipsis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletium, quo accusante defendi C. Corneium; in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Attium Pisaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose, eratque praeterea doctus Hermagorae praecipis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hasta velutibus amentatae, sic apta quaedam, et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria majore cognovi; quanquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni,

Al. Accium, ut passim.

genero meo: nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur; eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi rotunda constructio: quinque argumenta excoGITabantur ab eo multa, et firma ad probandum; tum concinne acataque sententiæ; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt; nam nec continentia, nec pietate, nec illo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cœlium prætereundum arbitror, quemque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritate meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius; quam ejus actionem, multum tamen et splendida, et grandis, et eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes ex republicæ contentione susceptæ; defen-

siones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi; non contemndæ tamen, sanæque tolerabiles. Hic quum summa voluntate bonorum adilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari cœpit, quos ipse pervererat.

Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententiæ mollis et pellacens vestiebat oratio; nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum; nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhereret; nullum, nisi loco positum, et tanquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum videres. Nec vero illum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque translata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres; nec vero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa

¹ Cod. reg. 7703, illo.

lumina, quæ vocant Græci σχιματτα, quibus tanquam insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. Quæ de re agitur autem, illud quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, ¹ id ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totamque dicendi placidum et sanum genus.

LXXX. Quod si est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc querendum putes. Sed quum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret; duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et animos eorum, qui audirent, ² devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, quæ permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio; sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bæchæi arbitrareretur, sive, quod natura non esset ita factus, sive, quod non consensisset, sive, quod non posset: hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. Quin etiam meminimus, quum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se

¹ Et ubi esset. ² Lamb. conj. demulceret; Ernest. de huiet. Frustra.

esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, dequæ eo crimine accurate et exquisitè disputavisset; me in respondendo, quum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, quum pestem capitis sui, quum indicia mortis, se comperisse manifesto, et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. « Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim quum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soles, tum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingenii elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, non frons percussa, non femur; pedis (quod minimum est) nulla suppositio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus. » Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad dilibendum crimen usi sumus.

— Tum Brutus, « Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, quum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet modo, flectere, qui hæc

¹ Atqui. Forte, At qui dubitamus...?

virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. — Sit sane ita, inquam; sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius visissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti. — C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. — Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter ¹ [quod verisimile dixisset] ita facile soluteque verbis vivebat satis interdum acutus, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditus. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus; studium certe fuit: qui si me audire voluisset, ut ceperat, honores, quam opes, consequi maluisset. — Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis? — Hoc modo, inquam. Quum honos sit praemium virtutis, iudicio studioque civium delatum, ad aliquem, qui eum sententis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione

¹ Spiritum Lambino et Ernest. videtur. Schneider conj. q. v. vix esset.

aliqua, etiam invito suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat. hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quae si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, adscendens gradibus magistratum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri.

Quae quidem etiam cum P. Crasso, M. F., quum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, quum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse diceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim quum institutus optime, tum etiam perfecte planeque eruditus; ineratque et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia; praetereaque sine arrogancia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit aestus quidam ¹ insolita adolescentibus gloria: qui, quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat; cum muneri mos majorem aetatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi, et multorum Crassorum inventus est dissimilimus.

¹ Vulg. non insolite. Sed abest non ab ed. pr. et multis mss.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset, quam litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris: a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur. — Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat; inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequeretur. — Dicebat, inquam, ita; sed et ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicant, nec odiose, nec putida, attice putat dicere; is recte, nisi atticum, probat neminem. Insulsiatam enim et insolentiam, tanquam insaniam quamdam orationis, odit; sanitatem autem et integritatem, quasi religionem et verecundiam oratoris, probat. Hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejuniatem, et siccitatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit, hoc recte duntaxat; sed quia sunt in atticis alia meliora, videat, ne ignoret et gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem

atticorum. Atticos, inquit, volo imitari: quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes et Lysias? quam idem, et Hyperides? quam omnium horum Æschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo attice non dicebant: si omnes, qui potes, quam sint ipsi dissimilimi inter se? In quo etiam illud quaero, Phalereus ille Demetrius atticene dixerit: mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quaedam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, quam cupere videretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot; et earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat atticum, ut veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitatur. Quo modo, qui sunt et inter se

dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitatur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydidem enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, et grandis etiam fuit; hoc forense, conferatorium, judiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit (multae enim sunt), eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim; ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere, ut Opimum aut Anicium consulem quaerat. Atqui ea nota sunt optima: credo; sed nimia vetustas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime; sed quamdam sequatur aetatem. Sic ego istis censuerim et novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam praeclearam Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydidem si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior.

LXXXIV. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, queso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim vide-

Ernest. maluit Thucydidis.

licet attici nostri, quod volunt, assequuntur! ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoria proditum esse, sed ita necesse fuisse, quum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. At quum isti attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est atticorum, sint sane attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsella grandiolem et pleniorelem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, quum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribe sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: quum surgit is, qui diciturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebra assensiones, multa admirationes; risus, quum velit; quum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat, at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Haec enim contingant, eum scito attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Eschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et excruciatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio uuantur, et hoc proprium esse atticorum volunt; recte laudant. Est enim in

arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui atice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam atice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXV. — Sane quidem, inquit Brutus; quamquam ista mihi tua fuit perjuranda a proposita oratione depressio. — Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. — Tu vero, inquam, Tite. — Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Eschinis libris utitur, facetam et elegantem puto; est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, quam de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsam detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogat: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem: decet hoc nescio quomodo illum, nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, quam, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. — Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. — Quia præ-

mium, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, quam Attico Lysie Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum et singularem virum; nemo dicit secus; sed oratorem? sed etiam Lysie similem, quo nihil potest esse pietius? bella ironia, si jocemur; sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique quam prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo; significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero quam omnibus oratoris laudibus refertas dices, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparas. Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Grecis quidem quisquam saltari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et orate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas; si ut illius ætatis principem, assentior; sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes (sunt enim), et dic

M. Ernest. dicimus.

hunc, quem in plus quam te amas, Brutum velle te illo modo dicere. Probas Lepuli orationes; paululum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius; addis etiam pestio quid augustius: nomine nos capis summi viri, vitæque elegantissimæ verissimæ laudibus. Remove hæc: ne ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam adspicere nemo velit.

Carboneum in summis oratoribus habitum scio; sed quam in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Cracchis; etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros; venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi, sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. De horum laudibus tibi prorsus assentior; sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Servilii tibi magistratam fuisse: hæc germana ironia est; cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentiri putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cælio dixeris; si enim fuerant certe oratores; quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congregasti operarios omnes; ut mihi videantur meri voluisse

nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. — Hæc quam ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri quum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere; alium, ut arbitrator, neminem. Nec in hæc ironiam dixeris esse, quod eam orationem mihi magistratam fuisse dixerim: nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes qui in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi), quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare *εἰ πορὴ* me, ne si Africanus quidem fuit (ut in in historia sua C. Fannius), existimari velim. — Ut volebam, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate. — Tam Brutus, De isto postea; sed tu (inquit, me intuens) oratio-

¹ Duxeris.

nes nobis veteres explicabis? — Vero, inquam, Brute; sed in Cãmaito, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit; quoniam utroque in loco vicini suavi.

LXXXVIII. Sed jam ad id, unde degressi sumus, revertamur. Hortensius igitur quum admodum adulescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi coeptus est. Quanquam inciderat in Cortiæ et Sulpicii aetatem, qui annis decem majores, eccellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum is ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in illo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; sæpissime eodem die utramque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quæ essent dicta contra, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque

erat quum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora et suavis; motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum; Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius; exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermissis; ¹ qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant), oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste deserto uterque Philippo; cujus in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metel-

¹ *Ed. pr. cui frequens aderam. Multi mss. regū, qui frequens aderam. Vulgata lectio bene habet.*

nes nobis veteres explicabis? — Vero, inquam, Brute; sed in Cămano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit; quoniam utroque in loco vicini suavi.

LXXXVIII. Sed jam ad id, unde degressi sumus, revertamur. Hortensius igitur quum admodum adulescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi coeptus est. Quanquam inciderat in Cortia et Sulpicii aetatem, qui annis decem majores, eccellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum is ipsis dicendi gloria comparabatur. Primam memoria tanta, quantam in ullo cognovisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim pattebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; saepissime eodem die utramque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quae essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque

erat quum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora et suavis; motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum; Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius; exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermissis; ¹ qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant), oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste deserto uterque Philippo; cujus in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metel-

¹ *Ed. pr. cui frequens aderam. Multi mss. regū, qui frequens aderam. Vulgata lectio bene habet.*

lus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans; disertiam Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta quum est expulsus: reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens, et commentans, oratoris tantum exercitationibus contentus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævola, P. F., qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule et Pompeio fuit: tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus; eodemque tempore, quum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romanque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione retinebat, tamen sublata jam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium ætatum

oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro.

XC. Hæc etsi videntur esse a proposita ratione diversa, tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis (nam Attico hæc nota sunt), et videre, quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga: nam aberant etiam adolescentes M. Crassus et Lentuli duo; primas in causis agebat Hortensius; magis magisque quotidie probabatur Antistius; Piso sæpe dicebat; minus sæpe Pomponius, raro Carbo; semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni, noctes et dies, in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum stoico Diodoto; qui quum habitavisset apud me, necumque vixisset, nuper est domi memoratus: a quo quum in aliis rebus, tum studiosissime, in dialectica exercebar; qua quasi contracta et adstricta eloquentia putanda est; sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam justam eloquen-

¹ *Al. se interpungunt*, probabatur; Antistius, Piso sæpe dicebat.

tiã, quam dialecticã dilatãtã esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et ejus artibus variis atque multis, ira erã tãmen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullas dies vacans esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiã latine, sed græcè sapius: vel quod græca oratio, plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat; vel quod a græcis summis doctoribus, nisi græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, et crudelis interitus oratorum trium, Scævola, Carbonis, Antistii; reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii; leges et judicia constituta; recuperata republica; ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas, et privatas et publicas, adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Meloni dedimus operam; dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde

multæ, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me, non uero aliquo aut crepundiis, sed corpore omni, videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiã, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis, procerum et tenue collum; qui habitus et quæ figura non procul abesse putatur a vitæ periculo, si accedit labor et laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus erã carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque quum me et amici et medici hortarentur, ut causas agere desisterem; quodvis potius periculum mihi adendum, quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed quum censerem, remissione et moderatione vocis, et conmutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatius dicere; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque quum essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus.

Quum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris academice nobilissimo et prudentissimo philosopho, fui, studiumque philosophia

nunquam intermissum, a primaque adolescentia
 cultam, et semper auctum, hoc rursus summo
 auctore et doctore renovavi. Eodem tamen tem-
 pore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem et
 non ignobilem dicendi magistrum, studiose exer-
 ceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est,
 cum summis quidem oratoribus, quibuscum exer-
 cebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Me-
 nippus Stratonieensis, meo iudicio, tota Asia illis
 temporibus disertissimus; et, si nihil habere mo-
 lestiarum, nec ineptiarum, atticorum est, hic
 orator in illis numerari recte potest. Assiduissime
 autem mecum fuit Dionysius Magnes; erat etiam
 Æschylus Cnidius, Adramyttenus Xenocles. Hi
 tum in Asia rhetorum principes numerabantur.
 Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad
 euntem, quem Romæ audiveram, Molonem ap-
 plicavi, quum actorem in veris causis, scriptorem-
 que præstantem, tum in notandis animadverten-
 disque vitiis, et instituendo docendoque pruden-
 tissimum. Is dedit operam (si modo id consequi
 potuit), ut nimis redundantes nos, et superfluentes
 juvenili quadam dicendi impunitate et licentia,
 reprimeret, et quasi extraripas diffluentes coerce-
 ret. Ita recepi me biennio post, non modo exerci-
 tior, sed prope mutatus; nam et contentio nimia

vocis reciderat, et quasi ¹ referverat oratio, late-
 ribusque vires, et ² corpori mediocris habitus ac-
 cesserat.

XGH. Duo tum excellabant oratores, qui me imi-
 tandi cupiditate incitarent, Cotta et Hortensius:
 quorum alter remissus, et lenis, et propriis verbis
 comprehendens solute et facile sententiam; alter
 ornatus, acer, et non talis, qualem in eum, Brute,
 jam deflorescentem cognovisti, sed verborum et
 actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio
 mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi
 ardore erat propior, et ætate conjunctior. Etenim
 videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro
 Cn. Dolabella consulari, quum Cotta princeps ad-
 hibitus esset, priores tamen agere partes Horten-
 sium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem,
 et canorum, concursus hominum forique strepitus
 desiderat. Unum igitur annum, quum rediissemus
 ex Asia, causas nobiles egimus, quum quaesturam
 nos, consulatum Cotta, adilitatem peteret Hor-
 tensius. Interim me quaestorem Siciliensis excepit
 annus; Cotta ex consulatu est profectus in Galliam;
 princeps et erat et habebatur Hortensius. Quum
 autem anno post e Sicilia me recepissem, jam vi-

¹ Sic miss. Al. deferverat; al. deferbuerat. ² Corporis.

debat illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quamdam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim; sed omni huic sermone propositum est, non ut ingenium et eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem et industriam. Quam igitur essem in plurimis causis, et in principibus patronis, quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciensi maxime in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio.

XCH. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam desiderat; quid tanquam notandum et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent), summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe vivere. Primus, et secundus annus, et tertius tantum quasi de picture veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in ceteris eloquentiæ paribus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhaerescens,

sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, quam omni genere exercitationis, tum maxime stylo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque ut multa omitam in hoc spatio, et in iis post ædilitatem annis, et prætor primus, et incredibili populari voluntate sum factus. Nam quum propter assiduitatem in causis et industriam, tum propter exquisitum et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse litteris, quibus fons perfecta eloquentiæ continetur; nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum; nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, et ad oratoris prudentiam, maxime necessariam; nemo, qui memoriam rerum romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret; nemo, qui breviter arguteque, ¹ in cluso adversario, laxaret iudicum animos, atque a severitate paulisper ad hilaritatem risumque traderet; nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad

¹ Forte iuluso, vel illuso.

communem quæstionem universi generis, orationem ¹ traduceret; nemo, qui delectandi gratia de-
gredi parumper a causa; nemo, qui ad iracundiam
magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset
adducere; nemo, qui animum ejus (quod unum
est oratoris maxime proprium), quocumque res
postularet, ² impelleret.

XCV. Itaque, quum jam pæne evanisset Hor-
tensius, et ego anno meo, sexto autem post illum
consulem, consul factus essem, revocare se ad in-
dustriam cœpit; ne, quum pares honore essemus,
aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post
meam consulatum annos in maximis causis, quum
ego mihi illum, sibi me ille anteferet, conjunctis-
sime versati sumus; consulatusque meus, qui illum
primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mea-
rum gestarum, quas ille admirabatur, laude con-
juxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nos-
trum exercitatio panllo ante, quam perterritum
armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito
et obmutuit; quum lege Pompeia ternis horis ad
dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel
potius easdem, novi veniebamus quotidie: quibus
quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, com-
pluresque et nobiscum, et solus egisti; ut, qui non

¹ *Ern.* traducere. ² *Id.* impellere.

satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum
confecerit. Annis ante decem causas agere cœpit,
quam tu es natus; idem quarto et sexagesimo anno,
perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum
tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod
fuerit in utroque, orationes utriusque etiam pos-
teris nostris indicabunt.

XCV. Sed, si quærimus, cur adolescens magis
floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas
reperiemus verissimas duas. ¹ Primum, quod genus
erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis con-
cessum, quam senectuti. Genera autem Asiatica
dictionis duo sunt: unum sententiosum et argu-
tam, sententiis non tam gravibus et severis, quam
concinnis et venustis; qualis in historia Timæus,
in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alaban-
deus, magis etiam Meneclæ, frater ejus, fuit;
quorum utriusque orationes sunt in primis, ut
Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus
est non tam sententiis frequentatum, quam verbis
volucre atque incitatum; quali est nunc Asia tota;
nec flumine solum orationis, sed etiam exornato
et faceto genere verborum; in quo fuit Æschylus
Cnidius, et meus æqualis Milesius Æschines. In iis
erat admirabilis orationis cursus, ornata senten-

¹ *Ern.* conj. Primam.

tiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus; in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quedam magis venustæ dulcesque sententiæ, quam aut necessarie, aut interdum utiles. Et erat oratio quum incitata et vibrans, tum etiam accurata et polita. Non [†] probabantur hæc senibus. Sæpe videbam quum irideotem, tum etiam irascentem et stomachantem Philippum; sed mirabantur adolescentes, multum movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse avari videbatur; et certe, quod et ingenii quedam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, quum jam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem; quodque exercitationem studiumque dimiserat; quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina

† Probantur.

manebat, sed ea vestita illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, et [†] florentem facultate, audire potuisses.

XCVI. — Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quæ dicis, video qualia sint, et Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, quum tu abfuisti. — Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso consule et Scævola usque ad Paullum et Marcellum consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est, nostra publico. — Melius, queso, omnino, inquit Brutus. — Sit sane ut vis, inquam; et id non tam mea causa, quam tua; sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit quum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos independentes casus deflevimus, quum belli civilis causas, in privatorum cupiditatibus inclusas, paucis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas

† Quis dixit unquam florere facultate, et sic nude? Cicero videtur scripsisse fl. etate. Hactenus Ernest. Nobis non videtur.

ipsius, qua semper est usus, ab eis miseris, quæ consecute sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbe eloquentiæ quasi tutores relictis sumus, domi teneamus eam, septam liberali custodia; et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tuamurque, ut adultam virginem, castè, et ab ¹ amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paulo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, ² quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, viverent; quæ, si recte esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de reipublica consiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ; hic me dolor ³ angit, hæc me cura sollicitat, et hunc mecum, socium ejusdem et

¹ Amatorum. ² Ernest. hæc sic ordinanda putat, quæ de me, etiam tacente, ipsa loquerentur, mortuoque me, viverent. ³ Fulg. tangit.

amoris et judicii. Tibi favemus; te tua frui virtute cupimus; tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum; tu illic veneras unus, qui non linguam modo acuisseris exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude ⁴ junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse republica careas, et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis, contine te in tuis perenniis studiis, et effice id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congressi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas quum domo haurire non posses, accessivisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus academia, atque ejus heres Aristus, hospes et familiaris meus, siquidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis ætatibus binos

⁴ Multi oss. devinxisses.

oratores laudabiles ¹ constiisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, et Cato cedebat senior, et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore et liberiori genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius: nihil dico amplius; tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, ² si operosa est concursatio magis opportunorum, ³ ***

¹ Rivius malebat existisse, translationis elegantiam et rationibus ducta non assecutus. ² Non multa hic interdixisse videntur. Nec tamen satis constat, utrum genuina ultima verba, an corrupta sint.

ORATOR

AD M. BRUTUM.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ARGUMENTUM.

In hoc libro Tullius perfecti oratoris speciem quamdam effingit, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Perfectus autem orator is est, qui tria dicendi genera ita habet in potestate, ut parva summis, modica temperate, magna graviter dicere possit.

Posito igitur tanquam fundamento eloquentiæ, philosophiæ studio, primo de tribus dicendi generibus agit. Deinde tria oratori videnda ostendit, quid, quo loco, et quo modo dicat; quorum primum in *Inventione*, alterum in *Dispositione*, tertium in *Elocutione* versatur. At summam eloquentiæ vim positam esse docet in elocutione, quæ ad docendum, delectandum, flectendum accommodanda sit. Denique orationis quæ forma, et quasi character esse debeat, fuse persequitur.

M. T. CICERONIS

AD M. BRUTUM

ORATOR.

I. UTRUM difficilius aut majus esset negare tibi sapius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim et justa petenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur; et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est majus, quam, quam tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod, quoniam me sapius rogas, aggrediar, non tam ¹ perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, quum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benivolentiam.

¹ Sic ed. pr. et quatuor codd. nostri. Vulg. perficiendi.

Quæris igitur, idque jam sapius, quod eloquentiæ genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis tertisque consistere. Nam in poetis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar), aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et copia, ceterorum studia restinxit.

II. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Cox Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus ex-

perti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, quum summa miramur, inferiora tamen probaremus.

In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, quum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes¹ infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est; et in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius; quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte cluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimat, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest;

¹ Codd. infringat, vel refringat.

cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, quum faceret Jovis formam, aut Minervae, contemplantur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis et figuris est aliquid perfectum et excellens, cujus ad cogitatum speciem imitando referuntur ea, quae sub oculis ipsa cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus.

Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister, Plato; easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligentia contineri; cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno et eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media

¹ Omnes mss. nostri, non cadunt. Contra sententiam.

philosophia repetitam, et eam quidem quum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me saepe nova videri dicere intelligo, quum per vetera dicam, sed inaudita plerisque; et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatii existitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et hujus et aliorum philosophorum disputationibus et exagitationis maxime orator est, et adjutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. Sic eloquentia haec forensis, spreta a philosophis et repudiata, multis quidem illa adjumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionemque pertinuit. Ita et doctus eloquentia popularis, et disertus elegans doctrina defuit.

IV. Positum sit igitur in primis (quod post magis

intelligetur), sine philosophia non posse effici, quem quarimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuret, ut palestra histriomem; parva enim magnis saepe rectissime conferuntur. Nam nec latinus, nec copiosius de magnis variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstiusse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: a quo censet, eum, quum alia præclara quaedam et magnifica didicisset, uberem et fecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum), quibus orationis modis quæque animorum partes pel-lerentur. Quod idem de Demosthene existimari potest: ejus ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus et speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis suppediat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest?

1 Omnes eodd. nostri, posse.

V. Ad has tot tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam et absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: et ab aliis, rerum, ab aliis, verborum doctrina queritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, desertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit, habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam formam non poterat includere.

Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

VI. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves, ad permovendos et convertendos animos instructi et parati: ¹ quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii lævi, et ² instructa, et terminata.

Et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione limati: in eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et consalto rudium similes et imperitorum; alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter ornati.

Est autem quidam interjectus, inter hos medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec ³ fulmine utens superiorum, ⁴ ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, vel utriusque (si verum quærimus) potius expers.

¹ Sic omnes libri nostri. Schütz, post Bipontinos, in quo ipso. ² Ernest. e conjectura, structa. ³ Male Ernest. flumine. ⁴ Sic Nonius, n. 295, et plerique libri. Romana vero editio, 1469, et Aldus, 1514, et multi codd., vicinus amborum.

Isque nno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem et æquabilitatem; aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque distinguit.

VII. Horum singulorum generum quicumque vini ¹ singuli consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non querere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodavit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior existit quisquam, nec callidior, nec temperator. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant atticos, aut ipsi attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis

¹ Vulg. singulis.

credo fuisse atticas. Quid enim sit atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiant, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam ¹ adipale dictionis genus, quod eorum vicini, non ita lato interjecto mari, Rhodii nunquam probaverunt, Græci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. Eorum religioni quum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphontæ oratione longe optima, ²summissus a primo; deinde,

¹ Sic omnes mss. nostri, et ed. pr. Fulg. adipatæ.
² Summissus.

dum de legibus disputat, ¹pressus; post sensim ²incedens, iudices ut vidit ardentem, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, et exagitat; illudensque, ³dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, quum quidem eum belluam appellat, utrum illa verba, in portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur atticæ dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes: negat, in eo positas esse fortunas Græciæ, « ⁴hoc an illo verbo usus sit, hæc an illic manum porrexerit. » Quonam igitur modo audiretur Mysus aut Phryx Athenis, quum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Quum vero inclinata, ululantique voce, more Asiaticæ, canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi atticæ dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim, qui

¹ Pressus, ² Quatuor mss. nostr. et ed. pr. incendens,
³ Al. dira. ⁴ In hoc eum hæc an ill.

horride inculcteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum solum atticæ dicere. Errant, quod solum; quod atticæ, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est atticum, ne Pericles quidem dixit atticæ, cui primæ sine controversia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophanæ poeta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur atticæ venustissimus ille scriptor ac politissimus, Lysias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse atticum in Lysia, non quod nihil sit atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copiose dicere, aut atticorum sit, aut ne sit Æschines, neve Demosthenes atticus.

Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quemdam sequuntur: non illum quidem amplum atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydidis autem res gestas et bella narrat et prælia, graviter sane et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. Ipse illæ conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quæ est au-

tem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum a Thucydidis quidem duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis; non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scripisset, nomen ejus exstaret, quum præsertim fuisset honoratus et nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur; sed, quum mutila quedam et hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidias. Nactus sum etiam, qui Xenophontis similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus.

X. Referamus igitur nos ad eum, quem volumus, inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur; sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quo-

¹ Schütz, Ernest. sudente, non exstaret. Sic etiam Bèponti. Ne unus quidem ms. sævet.

tidie magis, non desiderio solam, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requires tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, quum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, quum in Italia luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ! semper aut ipse scribis aliquid; aut me vocas ad scribendum! Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto; quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me a te rogatum, et recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam questionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa

sit, mea recepti. In quo tamen judicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

XI. Sed in omni re difficillimum est, formam († quæ *χαρμηλὴ* græcè dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum. Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. Varia enim sunt judicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca; contra alios nitida, læta, collustrata² defectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formidam exprimas, quum in suo quodque genere præstet, et genera plura sint? Hæc ego religione non sum ab hoc conatu repulsus; existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi lateret; idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, judicari.

Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, descriptionum, et historiæ, et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophisticæ,

† Quod. Rectius videretur quæ, ut habent edd. Talich. et Lambin. > Delectat.

reliquarumque rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod græce ἐπιθετικὸν nominatur, quod quasi ad inspicendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore. Non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutritrix ejus oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur aliquid exquisitius dicere.

XII. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum constructio, et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum; et arguti, certique, et circumscripti verborum ambitus conceduntur; de industriaque, non ex insidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi densa et parva respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate cansarum et rarius multo faciunt, et certe occultius. In Panathenæico autem Isocrates ea¹ studiose consecratum fietur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat.

Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, et Leontinum ferunt Gorgiam; Theo-

¹ Schütz conjicit studio se. Edidit Ernest, consecutum.

dorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογθαυδῶλους appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primùmque nascentia, minuta, et versicolorum similia quædam, nimumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum ætas quum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit; alter incitator fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum; primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatus dicere.

XIII. Horum ætati successit Isocrates, qui præter ceteros ejusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, leviter et eruditè repugante te. Sed¹ cedas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam quum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; Thucydides autem præfractor, nec satis, ut ita dicam, rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In quo quum

¹ Credas. ² Ernest, et Schütz, e conjectura, Theodoros. Imprudenter factum.

doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus ejus officina habita eloquentiae est. Itaque ut ego, quum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicium debere contemnere. Est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates: « Adolescens etiam nunc, o Phædre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur. Præterea ad virtutem major indoles: ut mihi me mirum futurum sit, si, quum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui nunquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quaedam. » Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scribit æqualis, et quidem exagitator omnium rhetorum: hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in

illo epidictico genere, quod diximus; proprium sophistarum; pompæ, quam pugnae aptius; gymnasiis et palastræ dicatum; spretum et pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem dimissionemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. Nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus); sed excellentis eloquentiæ speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea pareatur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur.

Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis pæne communia. Nam et invenire, et judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore; sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam,

¹ Sic ed. pr. et omnes nostri codd. Ernest. descendamus.

quidquid est, quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, queritur: sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, advocat controversiam. Latini enim de genere, quam de parte disceptare licet, ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur questio, a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatus et uberius dici posset, exercuit; idemque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum querimus), quoniam loci certij traduntur, percurreret omnes, ¹ utetur aptis generatim; discet, ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet et seliget.

¹ Dubius locus. Schütz verba, utetur — loci, spuria jadicat.

Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Judicium igitur adhibebit; nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nil enim est feracius ingenii, iis præsertim, quæ disciplinis exulta sunt. Sed ut segetes focundæ et uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex iis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magis adhibebitur. Alioqui quoniam modo ille in bonis hærebit et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducat animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilis sit, quam illud, quod obstabit?

Jam vero ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: quumque animos prima aggressionem occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora.

Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam breviterque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi graves atque magnæ sunt) minus et artis est, et laboris.

XVI. Quum autem, quid et quo loco dicat, inveni-
nerit, illud est longe maximum, videre, quonam
modo. Scitum est enim, quod Carneades noster
dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Char-
madam autem eodem etiam modo dicere. Quod si
in philosophia tantum interest, quemadmodum
dicat, ubi res spectatur, non verba penduntur:
quid tandem in causis existimandum est, quibus
totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute,
ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem
ego in inventiōe et in collocando summum esse
oratorem vellem; sed id mihi quærere videbare,
quod genus ipsius orationis optimam judicarem.
Rem difficilem (dii immortales!) atque omnium
difficillimam. Nam quum est oratio mollis, et te-
nera, et ita flexibilis, ut sequatur, quocumque tor-
queas: tum et naturæ variæ, et voluntates, multum
inter se distantia effecerunt genera dicendi.

Flamen aliis verborum, volubilitasque cordi est,
qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam.
Distincta alios et interpuncta intervalla, moræ,
respirationesque delectant. Quid potest esse tam
diversum? tamen est in utroque aliquid excellens.
Elaborant alii in lenitate et æquabilitate, et puro
quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui

• Charmidam.

duritatem et severitatem quamdam verbis, et ora-
tionis quasi cœstitiam sequuntur; quodque paullo
ante divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii tem-
perati vellent videri, quot orationum genera esse
diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatus hoc
munus augere, quam a te postulatum est (tibi
enim tantum de orationis genere quærenti res-
pondi etiam breviter de inveniēdo et collocando),
ne nunc quidem solum de orationis modo dicam,
sed etiam de actionis; ita prætermissa pars nulla
erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc
loco dicendum, quæ communis est multarum ar-
tium.

Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in
agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi cor-
poris quædam eloquentia, quum constet e voce
atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot
animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque
ille perfectus, quem jam dudum nostra indicat ora-
tio, utcumque se affectum videri et animam au-
dientis moveri volet, ita certum vocis admovebit
sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi
tempus esset, aut si tu hoc quæreres; dicerem
etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. Quibus
omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quem-
admodum utatur orator. Nam et infantes, actionis

dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt; et disertis, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta est: certe plurimum in dicendo potest.

XVIII. Voleat igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere; et summissa, leniter; et inclinata, videri gravis; et inflexa, miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cujus quidem, e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, et tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilocus, pæne canticum; sed ille, quem significat Demosthenes et Æschines, quem alter alteri obicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec a postrema syllaba¹ citra tertiam:

¹ Ernest. ultra, recte improbante Spalding. ad Quintilian. 1, 5, 30.

quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis; sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus.

Idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus et celsus; rarus incessus, nec ita longus; excursio moderata, eaque rara; nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum; non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione; brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo quum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus: sic indices oculi; quorum et hilaritatis, et vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris et summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia; sed et græce ab eloquendo *πρωτορ*, et latine eloquens

dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vindicat; dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quanquam enim et philosophi quidam ornate locuti sunt (siquidem et Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, et Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit, et Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt; et longe omnium, quicumque scripserunt aut locuti sunt, existit et suavitate et gravitate princeps Plato); tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec ¹ vincita numeris, sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum; casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quanquam

¹ Juncta.

enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc ¹ proprio signata nomine est.

Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, quam sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare, et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius; concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles; a re saepe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum; paria paribus referunt, adversa contrariis, sapissimeque simiiter extrema definiunt.

XX. Huic generi historia finitima est, in qua et narratur ornate, et regio saepe aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones et hortationes: sed in his tracta quadam et fluens expetitur, non hæc contorta et aeris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, hæc eloquentia, quam querimus, sevocanda est.

Nam etiam poetae questionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus: numero maxime videbantur antea, et versu; nunc apud oratores jam ipse numerus increbuit. Quid-

¹ Ernest. sine mss. proprie.

quid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu (nam id quidem orationis est vitium), numerus vocatur, qui graece *ῥυθμὸς*; dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi abest a versu, tamen, quod incitatus feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema potandum, quam comicorum poetarum; apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, quam versu sit adstrictior. Ego autem, etiamsi quorundam grandis et ornata vox est poetarum, tamen in ea quam licentiam statuo majorem esse, quam in nobis, faciendorum jungepdorumque verborum; tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile (id autem est iudicium, electioque verborum), propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium.

Sejunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

¹ Omnes nostri *cod.*, voluntati.

XXI. Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quaerimus) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, necessitatis est; delectare, suavitatis; flectere, victoriae: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, et quasi temperator hujus tripartitæ varietatis: nam et iudicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentia, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *Πρέπον* appellant hoc Graeci: nos dicimus sane decorum: de quo et praclare multa praecipuntur, et res est cognitione dignissima. Hujus ignorantia non modo in vita, sed saepissime et in poematis, et in oratione peccatur.

Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus, aut tempus,

¹ *Cod.* 7763, poematibus; 7768, poemate.

aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandum est, aut sententiarum; semperque in omni parte orationis, ut vite, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe et late patientem, philosophi solent in officiis tractare, non quum de recto ipso disputant (nam id quidem unum est), grammatici in poësis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis quom apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis et locis uti communibus; de majestate populi romani summis et subtiliter!

XXII. Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicam, aut etiam adversariorum; nec re solum, sed saepe verbo. Etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res saepe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus: etsi enim suus enique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis.

Magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit,

Esset.

et magnum volumen aliud desiderat. Sed ad id, quod agitur, illud satis: quum hoc decere (quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis, minimis et maximis), quum hoc, inquam, decere dicamus, illud non decere, et id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum decere, an oportere dicas (oportere enim, perfectionem declarat officii, quo et semper utendum est, et omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori et personae; quod quum in factis sapissime, tum in dictis valet, in vultu denique, et gestu, et incessu); contraque item dedecere (quod si poeta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, quum probam orationem attingit improbo, stultove sapientis; si denique pictor ille vidit, quum immolanda Iphigenia tristic Calchas esset, mortior Ulysses, moreretur Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam enim illum lactum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, querit: quid faciendum oratori putemus?); sed, quum hoc tantum sit, quid in causis earumque quasi membris faciat, orator viderit: illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

Dicimus.

XXIII. Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur, et formula. Magnum opus, et arduum, ut saepe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocumque ferentur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant atticum.

Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti; sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiamsi illis maximis viribus careat, sit, ut ita dicam, integra valitudine. Primum igitur eum tanquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingrati negligentiam, de re, hominis, magis quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de

reliquis, quum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta et minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum; ne calamisri quidem adhibebantur. Fucati vero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur; elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus; dilucide planeque dicitur; quid deceat, circumspicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quantum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suave et affluens; acutae crebraeque sententiae ponentur, et nescio unde ex abdito eruta, atque in hoc oratori dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur, in propriis usitatique verbis, quod aut optime sonat; aut rem maxime explanat; in alienis,

¹ Explanat. In alienis.

aut translatum, aut ¹ sumtum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, aut novum, aut priscum, et inusitatum: sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora.

Ergo ille tennis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verendum, et parcus in priscis; reliquisque ornamentis et verborum et sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, quæ frequentissime sermo omnis vitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, « gemmare vites, ² sicut agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. » Nihil horum ³ parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utitur hic summis; nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo.

¹ Factum. ² Al. multi mss., lascivire. ³ Schütz emendat, ut sibi videtur, partum. Non intelligo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decore debet intelligi) hic quoque apparet, quum verbum aliquod aliud transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum colloca-tionem illuminat his luminibus, quæ Græci, quasi aliquos gestus orationis, *σχηματίζω* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur), adhibet quidem hic subtilis (quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam vocant atticum), sed paullo parcus. Nam, sicut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri vult; eligit, quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, par-cimonie. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia, et immutatione litteræ quasi quasitæ venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum iterationes contentionem aliquam, et clamorem requirunt, erunt ab hac summitione orationis alienæ: ceteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, et dividat,

¹ Quidem.

uturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustrata. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis moriuos excitabit, nec acervatim multa frequentans una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec alii hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda: erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis conveniunt etiam huic tenuitati; quanquam iisdem ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus.

¹ Accedit actio non tragica, nec scena, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conciliens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuntiant.

XXVI. Huic generi orationis adspargentur etiam sales, qui in dicendo ² nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utraque: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, ³ mittendoque ridiculo: ejus genera plura sunt; sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usu-

¹ Accedit. ² Ald. Grad. Elzev. Olivet. et alii mirum.
³ Schütz, e conjectura, remittendo, quod Quintilian., vi, 3, appellat repercutere.

rum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobscurò, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut judicium, aut tempore alienum: hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsitæ, nec ex tempore fieta, sed domo allata: quæ plerumque sunt frigida. Parcet et amicitias, et dignitatibus; vitabit insanabiles contumelias; tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis, sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis atticis talem cognoverim neminem, quam id certe sit vel maxime atticum.

Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, et germani atticis: quoniam, quidquid est salum aut salubre in oratione, id proprium atticorum est; e quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, et Hyperides, Demades præter ceteros fertur. Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius: sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

XXVII. Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel mini-

num, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est, in hac orationis forma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit ceteris; cujus oratio quum sedate placideque¹ loquitur, tum illustrant eam, quasi stelle quedam,² translata verba, atque immutata.

Translata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ad aliam rem, aut suavitatis, aut inopia causa, transferuntur.³ Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, quum dixit Ennius, « arcem et urbem orbas; » alio modo, si pro patria arcem dixisset: et « horridam Africam terribili tremere tumultu » quum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis; metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, et abusionem, quam *κατὰ χρονον* vocant: ut, quum

¹ Purgold. conj. labitur. ² Sic omnes codd. nostri, et infra, ad aliam rem. ³ Vulg. translata, et ab alia re. ⁴ Schütz emendat, immutata. Probabiliter.

minutum dicimus animum pro parvo, et abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Jam quam fluxerunt plures continue translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀλληγορίαν*, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia¹ translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores.

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: late eruditæque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt: et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne et florens orationis, pictum et expoliturum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

XXVIII. Tertius est ille amplus, copiosus, gra-

¹ Cod. 7703 addit tamen.

vis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatu dicendi et copiam admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passae sunt; sed hanc eloquentiam, quae cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiae est tractare animos, hujus omni modo permovere. Haec modo perfringit, modo irrepit in sensus; inserit novas opiniones, evellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret, hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, et, si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescet accipites dicendi incertosque casus; etiam, si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alti enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit, maxime est contem-

¹ Extimescit.

nendus. Ille enim summissus, quod acute et veteratorie dicit, sapiens jam; medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil parite, definite, distincte, facete dicere, praesertim quum causae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae, si is non preparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

XXIX. Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus; sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complexar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperate potest dicere.

Nemo is, inquit, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam et speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quero, neque quidquam mortale, et cada-

¹ Unus vs. alta.

cum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, ut nobis eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens (ut idem illud iteremus), qui poterit parva summis, modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Caccina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus; jus civile laudavimus; verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendae majestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda et varianda sunt. Quod igitur in accusationis quinque libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Si non assequimur; at, quid deest, videmus.

Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in

1 *Al. habent septem; sed verum est quinque, ut patet e fine cap. 49.* 2 *Sic duo codd. nostri, 7703, 7704, ut et Gud. 1. Fulg. Non assequimur.*

quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt avidae et capaces, et semper aliquid immensum infinitumque desiderant.

XXX. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammeae, quum esses Athenis, totum diligentissime cognovisti, neque eum dimittis e manibus, et tamen nostra etiam lectitas: vides profecto, illam multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus; nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit aequales: nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, et Antonium. Jejanas igitur hujus multiplicis, et aequaliter in omnia genera fusa orationis aures civitatis accepimus; easque nos primi, quicumque eramus, et quan-

tulumentumque dicebamus, ad hujus generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus.

Quantis illa clamoris adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis defuisse post aliquanto sentire cepimus. « Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant; ita factantur fluctibus, ut nunquam abluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquescant, » et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: « Uxor generi, noverca filii, filiae pellex. » Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paullo hiliora, ut pro Avito, pro Cornelio, compluresque alie; nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

¹ In oratione ipsa, c. 26, terra non tangat. Et sic codd. nostri. ² Ernest. abluantur. ³ Hiliora. At.

XXXI. An ego Homero, Eanio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimilimis personis satisfaciebant, quum tamen in suis versarentur, sed et comœdum in tragœdiis, et tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Quum dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem jam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas ac tuorum (quod cum, credo, amares), quum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex are vidi, nihil Lysie subtilitate cedit, nihil argutis et acumine Hyperidi, nihil levitate Æschini, et splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Lepumem; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut con-

¹ Videmus. ² Videmus.

tulumcumque dicebamus, ad hujus generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus.

Quantis illa clamoris adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? que nequaquam satis defuisse post aliquanto sentire cepimus. « Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant; ita factantur fluctibus, ut nunquam abluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquescant, » et que sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: « Uxor generi, noverca filii, filiae pellex. » Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia multa habet attenuata, quaedam etiam paullo hiliora, ut pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliae; nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

¹ In oratione ipsa, c. 26, terra non tangat. Et sic codd. nostri. ² Ernest. abluantur. ³ Hiliora. At.

XXXI. An ego Homero, Eanio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius, qui non solum in dissimilimis personis satisfaciebant, quum tamen in suis versarentur, sed et comœdum in tragœdiis, et tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Quum dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem jam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas ac tuorum (quod cum, credo, amares), quum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex are vidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutis et acumine Hyperidi, nihil leuitate Aeschini, et splendore verborum. Multae sunt ejus totae orationes subtiles, ut contra Lepidem; multae totae graves, ut quaedam Philippicae; multae variae, ut con-

¹ Videmus. ² Videmus.

tra Eschinem, falsa legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, quum gravitatis locis uittur.

Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quaerimus: rei potius, id est, eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminimus, nil nos praeciendi causa ¹ esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius ² saepe progredimur, quod videmus, non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora, sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

XXXII. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quae sit ejus propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrum-

¹ Ern. delet esse. ² Abest saepe. Dant tres e nostris codd.

que in disserendo est. Disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam quum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejusmodi esse; quum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc videlicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quae ad dicendum ¹ trahi possit, loquendi rationem, esse notam: quae quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit praecipua plurima disserendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepere- runt. Ergo cum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel haec Chryssippi disciplina institutum: noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatorum; deinde quot modis quidque dicatur; qua ratione, verum

¹ Sic omnes nostri codd. Ern. tradi.

falsumne sit, judicetur; quid efficiatur e quoque; quod cui consequens sit, quodque contrarium; quumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur et via, primum constituendum est, quid quidque sit (nisi enim inter eos, qui disceptant, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec unquam ad exitum perveniri potest): explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitiæ definiendo aperienda est; siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet; sed quam explanatus, tum etiam uberius, et ad commune judicium popularemque intelligentiam accommodatus. Idemque etiam, quum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque præmittatur, neque re-

dundet, partietur ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam, ut supra dixi, judicem me esse, non doctorem volo.

Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejuniis aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditæ, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelstior (ut de Pericle dixi supra), ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, quum se a cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque et dicet et sentiet. Quumque illa divina cognoverit, nolo ignoret de hæc quidem humana. Jus civile teneat,

1 *Cod. noster* 7703, ut *Guil.* 3, de more.

quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, quum sis legum et civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis; sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil quum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

XXXV. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententiâ videtur esse, aliud in verbis, genus est

¹ Idem. *cod. et Gud.* 3, etiam. *Conspirant fore semper hi duo mss.*

quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus.

Quam tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad descendendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumuntur ad quamque rem confirmandam? post omnia per orationem inflammantem, restinguentemve concludere?

Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem; probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, per-

¹ Ernest. *mutavit in ut. Perperum.*

sonarumque moderatior. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque derebit, poterit accommodare orationem. Quod quum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec satura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenuis causa, tum etiam argumentandi tenuis filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Quum vero causa ea incidit, in qua vis eloquentiæ possit exprimi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, et ratio temporis postulabit.

Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam quum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans exeat; tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis questione pono, quam (ut supra

dixi) Græci appellant *ἑξέως*: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *ὑπερβολῆς* est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum idem esse causarum, sed proprii singularum esse debebant.

At vero illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet: quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod græce *κρίσιμῶνον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam questionem, atque: ut de universo genere dicatur: nisi quum de vero ambigatur; quod queri conjectura solet. Dicitur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta), sed aliquanto nervosius; et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere.

Augendis vero rebus, et contra abjiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio; quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et pene infinite in perorando.

XXXVII. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore vulg. abest ut. *Addunt nostri codd.* » Schütz emendat, restant.

tore, admirabilem eloquentiam faciunt: quorum alterum est, quod Græci ῥητορὶν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vite consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem πρῶτον ῥητορὶν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo mo regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, iucitatum, quo cause cripiuntur; quod quum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus; sed magno semper usu impetu, saepe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo suamus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obvultuit. Nobis privata in causa magna et gravi quum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, quum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquabant: in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequabar. Quæ qualiacumque in me sunt; me enim ipsum ¹ pœnitet, quanta sint; sed apparent in orationibus: etsi

¹ Non pœnitet. *Mile, quomvis sic legatur in nostris mss. omnibus.*

carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa quum aguntur, quam quum leguntur, videri solent.

XXXVIII. Nec vero miseratione solum mens judicum permovenda est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenerimus; ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangere et lamentatione ¹ compleverimus forum): sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitiget, invidet, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligit, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, latetur, doleat: qua in varietate, duriorem, accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantia extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio.

Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses; uterer alienis vel latinis, si ulla reperirem; vel græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea

¹ Omnes codd. reg. compleverimus.

judiciorum; nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii; dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum hæc vis, quam querimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in reipublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipsa restat, et character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum lumina attingimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat; ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quod ex propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent hæc et illuc; qui motus cogitationis, celeriter agitur, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornamentum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ,

¹ Sic codd. nostri 7703, 7708, ut Gud. 3. Fulg. ornamentum.

aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodammodo insignia: quum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem coniecitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententiâ ponitur; aut quum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut quum gradatim sursum versus reditur; aut quum, demtis conjunctionibus, dissoluate plura dicuntur; aut quum aliquid prætereunt, cur id faciamus, ostendimus; aut quum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut quum ejusdem nominis casus sæpius commutatur.

Sed sententiarum ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur; nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut cer-

¹ Abest in a tribus codd. regijs. ² Nosmet ipsos. ³ Edicitur. Quidam inducitur.

te plerasque aliqua specie illuminare sententias : quas quum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

XL. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eandem et unam rem, et haereat in eadem commoreturque sententia; saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat; ut declinet a proposito deflectatque sententiam; ut proponat, quid dicturus sit; ut, quum transegerit jam aliquid, definiat; ut se ipse revocet; ut, quod dixit, iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra, ac ³ dicat, accipi et sentiri velit; ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat; ut dividat in partes; ut aliquid relinquat ac negligat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat; ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adversario quasi deliberet; ut hominum ⁴ sermones moresque describat; ut muta quaedam loquentia indicat; ut ab eo, quod agitur, avertat animos; ut saepe in hila-

¹ Magna hic in mss. varietas. ² Cod. reg. 7703, ut Gud. 3, redcat. ³ Idem, dicatur, 7704, quam dicat. ⁴ Quintilian., IX, 1, mores sermonesque, contra omnes libros.

ritatem risumve convertat; ut ante occupet, quod videat opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alii tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denuntiet, quid caveat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam, ut obijurat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur; ut fiat iis, apud quos ² dicit, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur; breviter, si res petet: saepe etiam rem dicendo subjiciet oculis; saepe supra feret, quam fieri possit; significatio saepe erit major, quam oratio; saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentia magnitudo. Sed haec, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt.

De quo quam mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quae supra dixeram, tamen iis, quae sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidiosum, quibus referta sunt omnia, sed fautores

¹ Omnes nostri mss. caveat. Sic et Quintil. l. c. ² Gud. 3 et cod. 7703, dicat.

etiam mearum laudam, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, quum et amicissimo et præstantissimo viro, et rectæ et honestæ petenti, satisfacere voluissem. Sed si¹ profiterer (quod utinam possem!), me studiosis dicendi præcepta, et quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, tradituram: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus; secundas, juris scientia? quum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset; in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea verò repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus; ad dicendum si quis æquat, aut adjuvat in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia: sin ea non modo eos

¹ Profitear.

ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

XLII. At alterum factitium est, alterum novum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discantibus satisfacerent, et consulentibus; alteri, quum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius, quam præcipere; nos contra fortasse possumus.

At dignitatem¹ docere non habet. Certe, si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si perorando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo; nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacerorum alienatio

¹ Quatuor e nostr. codd. addunt melius. Sic et jam Guél. 1; unde Schneider, *Ep. ad Langer.*, p. 54, conjecturat, nos contra fortasse melius docere possumus. At dign. non habet.

fiat, docere honestum est [ut est] : quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non honestum est?

At jus profitentur etiam, qui nesciunt; ¹ eloquentia autem, illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ² se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Nam igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. ³ Quid enim possem, quam et abfuissem ⁴ domo adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliqua fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum nota? quumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? ⁵ Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram?

XLIII. Quod quum ita sit, tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis propemo-

¹ Eloquentiam. ² Ea se valere. ³ Schütz, qui... dissimulare. ⁴ Fulg. abest domo. Addimus e nostris us. ⁵ Dubius locus.

dom dinumerandis et dimetiendis loquemur: quae etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item; sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam facites,

dissimulare non sinit, quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemque praebere, qui hanc mihi non daret veniam; ut, quum meae forenses artes, et actiones publicae concidissent, non me aut desidia, quod facere non possum; aut aemulitia, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et maioribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris [rebus] etiam domesticae literae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter

se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, etque sint quam suavissimis vocibus; aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit; quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat structura quaedam, nec tamen fiat operose: nam esset quam infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

Quam lepide lexis composita? ut tesserae omnes
 † Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta haec constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiae, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures; quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, ² qui vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod

¹ Legendum videtur Endo pavimento, ut et ille Orat., III, 43, quod multi post Lambinum reposuerunt. ² Sic edd. Ald. Junt. Ernest. Schütz, etc. Al. quin.

earum litterarum tanto opere fugerit; etsi id magister ejus ¹ Isocrates: at non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major scriptor, Plato; nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in praeliis interfecti: quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit: in ea est crebra ista ~~locum~~ concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

XLV. Sed Graeci viderint, nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indican-
 cant orationes illae ipsae horridulae Catonis; indicant omnes poetae, praeter eos, qui ut versum facerent, saepe hiabant: ut Navius,

Vos, qui accolitis Istrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem,

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio invicte.

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

† Quatuor e nostr. mss. addunt fecerat.

Hoc idem nostri sapius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahabant, ut ita dicerent, « muli' modis, vas' argenteis, ' palmi' et crinibus, tecti' fractis. » Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum, bellum, et duis, bis, sic Duellum eum, qui Pœnos classe devicit, Bellum nominaverunt, quum superiores appellati essent semper Duellii. Quin etiam verba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester Axilla, » Ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam e maxillis, et taxillis, et vexillo, et paxillo, consuetudo elegans latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut « sodes, » pro, « si audes; » « sis, » pro, « si vis. » Jam in uno, « capsis, » tria verba sunt : « ain', » pro, « aïsne; » « nequire, » pro, « non quire; » « malle, » pro, « magis velle; » « nolle, » pro, « non velle, » « Dein' » etiam sæpe, et « exin, » pro, « deinde »

Male Ernest. admiserat emendationem Lambini, passi et crinibus. Nam Attius expresserat Græca Euripidis, Phanis, v. 324, καὶ χερσὶ καὶ κόμασι. Arbitror etiam legendum, vasi argenteis. » Vel Ahala, e gente Serviliorum.

et « exinde » dicimus. ' Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, « cum illis, » cum autem nobis non dicitur, sed « nobiscum? » quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent litteræ, ut etiam modo, nisi « antem » interposuissent, concurrissent. Ex eo est « mecum, » et « tecum : » non, « cum me » et « cum te, » ut esset simile illis « vobiscum » atque « nobiscum. »

XLVI. Atque etiam a quibusdam sero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam pro « deum atque hominum fides, » « deorum » aiunt. Ita credo: hoc illi nesciebant; an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat, « Patris mei meum factum pudet, » pro « meorum factorum; » et «² Texitur; exitium examen rapit... » pro « exitiorum: » non dicit, « liberum, » ut plerique loquimur, quum, « cupidios liberum, » aut, « in liberum loco, » dicimus, sed, ut isti volunt,

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Verba, Quid — nobiscum, Schütz omnino ἀντιπροσδύσασθαι lic esse contendit, et miratur neminem in hoc loco hâsisse. Sed sæpe Cicero aliena spargit, et evagatur licentius. » Ex Ennii Cassandra. V. de Divinat., 1, 31.

et idem,

« Namque Æsculapi liberorum. »

At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meam,

quod erat usitatum; sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extam interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horrifera, portentum pavos:

quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, « armum iudicium, » etsi est apud eandem,

Nihilne ad te de iudicio armum accidit?

quam « armorum. » Jam (ut censoriæ tabulæ loquuntur) « fabrum, » et « procum, » audeo dicere, non « fabrorum, » et « procorum. » Plaque, « duorum virorum iudicium, » aut, « triumvirorum capitalium, » aut, « decemvirorum litibus iudicandis, » dico nunquam. Atqui dixit Attius,

Video sepulcra, dua duorum corporum.

¹ Tuscul., II, 16.

Idemque,

Mulier una duum virum.

Quid verum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, « Proh deum dico, » vel, « Proh deorum; » alias, ut necesse est, quum « trium virum, » non « virorum; » quum « sesterium nummum, » non « nummorum, » quod in his consuetudo varia non est.

XLVII. Quid, quod sic loqui, « nosse, iudicasse, » vetant; « novisse, » jubent, et « iudicavisse? » quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque
¹ Terentius,

Eho, tu cognatum tuum non noras?

Post idem,

Stilphonem, inquam, noveras?

« Siet, » plenum est; « sit, » imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem,

Quam cara sint, quæ post cærendo intelligunt,
Quinque atticendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim,

² Scripsere alii rem.

¹ Phormion., III, 2, 35 et 41. ² Ex Ennii versicula, de quo vid. Brut. c. 19.

Et « scripserunt, » esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. « Idem campus habet, » inquit Ennius; et, « In templis isdem, » probavit. At, « eisdem, » erat verius; nec tamen, « eisdem, » opimus; male sonabat, « iisdem, » impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et « pomeridianas quadrigas, » quam « postmeridianas, » libentius dixerim; et « mehercule, » quam « mehercules. » « Non scire » quidem barbarum jam videtur; « nescire, » dulcius. Ipsum « meridiem, » cur non « meridiem? » credo, quod erat insuavius. Una prepositio est ¹ Ars, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam « amovit » dicimus, et « abegit, » et « abstulit, » ut jam nescias, abne verum sit, an abs. Quid si etiam « abfugit » tarpe visum est; et « abfer » noluerunt, « aufer » maluerunt? quæ prepositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. « Noti » erant, et « navi, » et « nari, » quibus quum in præponi oporteret, dulcius visum est, « ignoti, ignavi, ignari » dicere, quam ut veritas postulabat. « Ex usu » dicunt, et « e republica, » quod in alio vocalis excipiebat, in alio esset asperitas, nisi litteram

sustulisses; ut, « exegit, edixit, ¹ effecit, extulit, edidit: » adjuncti verbi primam litteram prepositio commutavit; ut ² suffugit, summutavit, sustulit. »

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam scite « insipientem, » non « insipientem? » « iniquum, » non « inæquum? » « tricipitem, » non « tricapitem? » « concisum, » non « concæsum? » Ex quo quidam « pertisum » etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non sit natura, sed quodam instituto? « ³ inclitus » dicimus brevi prima littera, « insanus » producta: « inhumanus » brevi, « infelix » longa; et, ne multis, quibus in verbis ea: prima literæ sunt, quæ in « sapiente, » atque « felice, » producte ⁴ dicitur; in ceteris omnibus breviter: itemque « composuit, consuevit; concrepuit, confecit. » Consule veritatem, reprehendet; refer ad aures, probabunt. Quærere, cur? ita se dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, quam scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut « puleros, Cete-gos, triumphos, Cartaginem » dicerem: aliquando, ¹ Refecit, retulit, reddidit. ² Subegit. ³ Apud Gellium, 11, 17, est indoctus. ⁴ Schütz, dicitur in: in ceteris omnibus. Non placet.

idque sero, convicio aurium quum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. «¹ Orcivios » tamen, et «² Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas » dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. «³ Burrum » semper Ennius, nunquam «⁴ Pyrrhum. » «⁵ Vi patefecerunt Bruges, » non «⁶ Phryges: » ipsius antiqui declarant libri; nec enim græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas; et quum «⁷ Phrygum, » et quum «⁸ Phrygibus » dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus græcam litteram adhibere, aut recto casu solum græce loqui: tamen et «⁹ Phryges » et «¹⁰ Phrygum » aurium causa dicimus. Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in «¹¹ optumus, » postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetae novi. Ita enim loquebamur: «¹² Qui est omnibu' princeps, » non, «¹³ omnibus princeps; » et «¹⁴ Vita illa dignu', locoque, » non «¹⁵ dignus. »

¹ *Strebaus et Camerar.* Orcivios. ² *Ernest.* ex editione *Venet.* revocavit *Purum.* Sed habet *Burrum* *Quintilian.* 1, 4, 15. ³ *Sic omnino legendum, ut habet ed. Omnibon. Vulg.* *Pyrrhum.* ⁴ *Integer versus affertur, Tusculan., 11, 17, non 27, ut Schütz in utraque editione scriptum habet.*

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus?

Hæc dixi brevius, quam si hac de re una disputarem; est enim hic locus late patens, de natura usque verborum: longius autem, quam instituta ratio postulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentiæ est; vocum autem, et numerorum, aures sunt iudices; et, quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus concilianda: reperienda.

Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus et numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. «¹ Qua ponto ab Helles, » superat modum: at, «² Auratos aries Colchorum, » splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima littera ³ finitus, «⁴ Frugifera et ferta arva

¹ *Sic legendum, ut est apud Senec. ep. 81; non ut vulgo, Quæ pontus Helles.* ² *Al. mss. Auratus.* ³ *Schütz delet hoc verbum; Strebaeo placebat infinitus. Mendum certe subest.*

Asiæ tenet. » Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui poenitet, » Qua tempestate Paris Helenam, » et quæ sequuntur. Imo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, » Habeo istam ego perterritam. » Itemque, » Versutiloquas malitias.

Nec solum componuntur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: » Est enim, iudices, hæc non » scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non » docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. » Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus, non quesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit

1 Idemque. 2 Cap. 4, tom. XIII, pag. 104.

item in contrariis referendis; ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

« Condemnas, » diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autmas, dicis male mereri. Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum, » Quod scis, nihil prodest; » quod nescis, multum obest. » Semper hæc, quæ Græci *ἀντιθετα* nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorum necessitate ipsa efficiunt, et enim sine industria.

Hoc genere antiqui jam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias; cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: » Conferte hanc pacem cum » illo bello; huius prætoris adventum, cum illius » imperatoris victoria; huius cohortem impuram, » cum illius exercitu invito; huius libidines, cum » illius continentia: ab illo, qui caput, conditas;

1 In Verrem, IV, 52, tom. VIII, pag. 142.

• ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis
 • Syracusas. • Ergo et hi numeri ¹ sint cogniti.

L. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerose et apte orationis: quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Mea quidem et perfecto complectoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, quum apte verba cecidissent. Id enim expectant aures, ut verbis colligantur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat: nam et verba eligebant, et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam haec jam perfecta, deleatet? illa nobis sit, credo, repetenda; haec scilicet repudianda.

Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum valet plurimum; nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: praesertim quum ea majora iudicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis

¹ Al. habent sunt; al. addant, etiam a Latinis.

boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus.

LI. Sed habet nomen invidiam, quum in oratione judiciali et forensi numerus ¹ latine, graece *ῥυθμὸς*, inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanimibus verbis, levibusque sententiis, jure; sin prohaere res, lecta verba, quid est cur claudere aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia; quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, ² saepe natura; et quae valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Graecos quidem jam anni prope quadringenti sunt, quum hoc probatur, non nunquam per agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contententi, dicere:

Versibu, quos olim Fauni, vatesque canebant;

¹ Ernesti, Biponti, Schütz, delent latine. Sive mss,

² Multi codd. nostri, saepe etiam.

mihî de antiquis eodem modo non licebit? præsertim quum dicturus non sim, « Ante hunc, » ut ille; nec quæ sequuntur, « Nos ausi reserare. » Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero; hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, quum a bonis absint longissime.

Quod si aures tam inhumanas, tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulos ejus, Ephorum et Naucratem: quanquam orationis faciendæ et ornandæ auctores locupletissimi, summi ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel invenendis vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et præcipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos

1 Summique.

ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciant. Quod si ita est (nec vero aliter existimo), ² quid? ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil cartum, nihil claudicans, nihil redundans? In verso quidem theatra tota ³ exclamant, si fuit una syllaba ⁴ aut brevior, aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatium in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

LII. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne; quum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis nume-

¹ Nesciunt. ² Quia ipsi... moventur. ³ Lamb. reclamant, ut de Orat. III, 50. Schütz admisit. ⁴ Addimus aut ex omnibus nostris libris.

ros primus adjunxerit. Quum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numerossecutus, quibus etiam in oratione uteremur, quum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasy-machus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adjuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte, etiamsi id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit; sed his est usus intemperantius: id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, et his festivitibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (quum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate precedebat (prope enim centum confecit annos), relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Mæcedo-

nem scripsit, quum jam admodum esset senex: in quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos diximus, et origo inventa est: causa quaeratur. Quæ sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, præsertim quum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concludere apteque dicerent: quod quum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effundisset, cecidisse jucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quamdam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfecta ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, et quasi decurtata, quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur; productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod quum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et versus inventum est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud

† Dicimus.

quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium), si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo; et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla numerosa oratio (quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus, et quod ipsi, qui ¹ affirmant, eos esse numeros, rationem, cur sicut, non queant reddere)? Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales; et e poeticisne numeris, an ex alio genere quodam; et, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur)? Deinde, quicumque ² sicut, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persua-

¹ Affirmant. ² Sunt.

den di, aliud docendi)? an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? Si communes, qui sint? si dispares, quid intersit, et cur non æque in oratione, atque in versu numerus appareat? Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum, an sit suum cuiusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma et lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ et lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant *σχηματα*? At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quauquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit gravitati vocum, aut suavitati.

Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.

LIV. Esse ergo in oratione numerum quemdam, non est difficile cognoscere. ³ Judicat enim sensus; in quo iniquum est, quod accidit, non ³ agnoscere;

¹ An est suum. ² Schütz, Indicat. ³ Vulg. cognoscere.

si, cur id accadat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. Ita notatio naturæ et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est aperior: quanquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λοπτεσι* a Græcis nominantur: quos quum cantu spoliaveris, nuda pane remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute;

et quæ sequuntur: quæ, nisi quum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in eis numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilius in oratione numerus, quam in versibus.

Omnino duo sunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam; in numero autem expositio. Sed ut ceteris in rebus necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: ita et in hac re accidit, ut multis sæculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit re-

perta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata.

LVI. Itaque et Herodotus, et eadem superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito; et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognoscitur. Itaque translata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone; numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quamdam palæstram et extrema lineamenta orationi attulit. Quod si et angusta quædam atque concisa, et alia est collatata et diffusa oratio: necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum et brevium varietate; quibus implicata atque permixta oratio quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam circutitas ille, quem sæpe jam diximus, incitator numero ipso fertur et labitur, quoad perveniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

* Schütz emendat, vel tardius labitur.

Sed hi numeri, poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis aut æqualem alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed queritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus (quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos); senarios vero et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis ² Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam

¹ Æqualem esse alteri parti. ² Isocrati.

anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophamæus nominatur: quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum), immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimum: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum et trocheum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius; contraque accedere in spondeo et trochæo: quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neu-

Sed hi numeri, poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis aut æqualem alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed queritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus (quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos); senarios vero et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis ² Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam

¹ Æqualem esse alteri parti. ² Isocrati.

anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophamæus nominatur: quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum), immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimum: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum et trocheum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllarum labi putat verba proclivius; contraque accedere in spondeo et trochæo: quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neu-

tram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. Nam et qui pæona prætercunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longe Aristotelè videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiozem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat; plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, ¹ cordacem appellat, quia contractio et brevitatis dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, quum utantur; esse autem tertium ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplez, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime. Itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicium, quam illa versi-

¹ Meursius, de Orchestra, p. 41, conjicit cordacicum, ex Aristot. Rhet., 111, 8.

bus. Pæon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus et intervallis est par iambo; sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto Theodecteque de pæone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permixtos et confusos pedes: nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ¹ ut sermo vulgi, esse debet oratio. Alterum nimis est vincitum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime (quoniam optimus auctor ita censet), sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LXVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tan-

¹ Ut sermo vulgi est, debet oratio.

quam purpuram, misceri oporteat, nunc dicenda est, atque etiam quibus orationis generibus sint ¹ quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est, in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur; praeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadranda orationis industria: quæ latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiant, hæc duo animadvertunt, et jucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et prætervolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa ² delectarent. Nec vero nimius is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longe aliter in versibus), nihil ut fiat extra modum; nam id quidem esset poema: sed omnis, nec claudicans, nec quasi fluctuans, et æqualiter constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. Quo etiam difficilior est oratione uti, quam versibus: quod illis

¹ Cuique. ² Schütz, de Purgoldi conjectura, inseruit minus. Delet vero post, nimius. Et certe omnes nostri codd. pro nimius habent minus.

certa quædam et definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi ¹ ut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est: quod voluptate aurium iudicatur.

LIX. Solet autem queri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare quam aures extremum semper expectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet; sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat; quorum

¹ Sic ms. 7708. At. aut.

descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa et prima et media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut jam a principio videndum sit, quem admodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem quum faciamus, quæ poetae, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem.

LX. Est enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes: verborum; translatum, novum, priscum; nam de propriis nihil hoc loco dicimus: collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus. Sed in utroque frequentiores sunt, et liberiores poetae. Nam et transferunt verba quum crebrius, tam etiam audacius; et priscis libentius utuntur, et liberius novis. Quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque nullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non tæm in oratione, ut in versu, numerus esset; idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate, aut constructione verborum.

Ita, si numerus orationis quæritur qui sit; omni

est, sed alius alio melior atque aptior: si locus; in omni parte verborum: si, unde ortus sit; ex auriis voluptate: si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si, quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito enim sensu sine arte deserviunt.

LXI. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci *περίοδος*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus; an in principiis solum, an in extremis; an in utraque parte numerus tenendus sit? deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit? tum autem, in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores; idque quando, aut cur, quibusque partibus; pluribusne, an singulis; imparibus, an æqualibus; et quando aut istis, aut illis sit utendum; quæque inter se aptissime collocentur, et quomodo? an omnino nulla sit in eo genere distinctio;

quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio? Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum; dicendumque, quantos circuitus facere deceat; deque eorum particularis, et tanquam incisionibus disserendum est, quarendumque, utrum una species et longitudo sit earum, ane plures; et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat: postremo totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius; non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur.

Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis forense versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus *ἱστορικόν*, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remonimque a judiciis forensique certamine, quin res

digeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam quum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, quum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus; ¹ ut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ,

¹ Aut in senatu.

vouisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet quum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur et observet; sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans non inquiri, quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam quum sis his locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, que nescio cur, quum Græci *κέρματα* et *κόδα* nominant, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina; sed quum verba, aut suavitatis, aut inopie causa, transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, quum id appellandum sit, quod, propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat incise membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutantur comprehensiones conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus brevitate pedum, tum proceritate tardius: cursum contentiones magis requirunt; expositiones

¹ Schütz addit finis et conjectura.

rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis et brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante, C. Carbo, C. F., tribunus plebis, in concione dixit his verbis, « O Marce Druse, patrem appello. » Hæc quidem duo binis pedibus incisis. Dein membratim, « Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam. » Hæc item membra ternis. Post ambitus, « Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. » Dichoreus. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, « Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit. » Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac sic, « Comprobavit filii temeritas: » jam nihil erit, etsi « temeritas » ex tribus brevibus, et longa est; quem Aristoteles ut optimum probat; a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententiâ. Animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non

oportet. Primum enim, numerus agnoscitur; deinde sariat; postea cognita facilitate contemnitur.

LXIV. Sed sunt clausulae plures, quae numerosae et iucunde cadant. Nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa, et ejus equalis pæon, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, quum sit duplex: nam aut e longa, et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo; aut e totidem brevibus, et longa, in quem optime cadere censent veteres; ego non plane rejicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus: etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior; habet tamen stabilem quemdam, et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, et in membris; paucitatem enim pedum gravitatis suae tarditate compensat. Sed hos quum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e brevi et longa; aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, et duabus brevibus, si est proximus a postremo; parum volubi-

¹ Schütz, post Camerarium et Lambinum, aut par trocheus.

liter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus: nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi quum pro cretico postremus est dactylus: nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus; quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem est, postrema aut longa sit. Jam pæon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediae: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. ² Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc « Amicos tenes, » quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum et nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur, nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurreret satiæti.

¹ Quam longa sit. ² Al. dochmius. *Vitiose, ut multis videtur; nam Græce δοχμῖος.*

LXV. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, quum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, « Nam, ubi libido dominatur, innocentia leve presidium est. » Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, et Thucydidem, totamque eam ætatem) apte numeroque dixerunt; ea non numero quæsito, sed verborum collocaçione ceciderunt. Formæ vero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam quum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. Quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat non semper eodem modo destinendi. Nec tamen hæc ita sunt arcta et adstricta, ut ea, quum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. Alterum si fit, intolerabile vitium est; alterum nisi fit; dissipata, et inculca, et fluens est oratio.

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter,

verum etiam raro in veris causis, aut forensibus, circumscripse numeroque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior sit, quam satis sit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de versu, et est liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus; idque quum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos et sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, « Missos faciunt patronos; ipsi prodeant. » Nisi intervallo ¹ dixisset, « ipsi prodeant, » sensisset profecto effugisse senarium: omnino me-

¹ Dixisset.

lius caderet, « prodeant ipsi. » Sed de genere nunc disputo. « Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? » Prima sunt illa duo, quæ λόματα Græci vocant, nos incisæ dicimus; deinde tertium, κλών illi, nos membrum; Sequitur non longa; ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit. Et Crassus quidem sic plerumque dicebat; idque ipse genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quæ incisim aut membratim efferuntur, ea vel apissime cadere debent; ut est apud me; « Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas. » Hæc incisæ dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, « Incurristi amens in columnas; ¹ in alienos insanis insanisti. » Deinde omnia, tanquam erepidine quadam, comprehensione longiore suscipientur, « Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas æstimasti. » Dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud: nam in iis, quibus, ut pugniculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis attendum est, plerum-

¹ Hic necesse est membrum aliquod orationis Crassi intercederit. Hic, inquam, neque infra, post oppugnant, ut Schütz annotavit. ² Idem conjicit, in anlis æneis insanis insanisti, collato Vitruv., VI, 7. Ridendum!

que binis (et utrisque addi pedis pars potest), non fere ternis amplius. Incisim autem et membratim tractata oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis quum aut arguas, aut refellas; ut nostra in Corneliana secunda: « O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! » Membratim adhuc, deinde cæsim: « ² Diximus. » Rursus membratim, « Testes dare volumus. » Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior: « Quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos? » Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam singulis, paullo alias pluribus: inter quæ variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio; quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pæne Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret. Et, quoniam plura de numerosa

¹ Ernest. e ms. Vitzberg. tracta. ² Sic omnino interpungendum, collato Quintil., IX, 4, 122; non, ut vulg., deinde cæsim diximus.

oratione diximus, quam quisquam ante nos; nunc de ejus generis utilitate dicemus.

LXVIII. Nihil enim est aliud, Brute (quod quidem tu minime omnium ignoras), pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque ¹lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute; nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum; et horum utramque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimilimus: non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus; sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; verum etiam, quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec

¹ Ferè omnes mss. lectissime.

multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quamdam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis ²recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos ³ἀπαλαίετρος Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias; tantumque abest, ³ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Cælius Antipater, in præmio belli Puniçi, nisi necessario, factorum negat. O virum simplicem, qui nos nihil ⁴celet; sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino ru-

¹ Tecte. ² Sequimur Quintilian., IX, 4, 56. Vulg. ἀπαλαίετρος. Et multi e nostr. codd. apalaestros. ³ Omnes mss. ne. ⁴ Mss. omnes et edd. pr. celat.

dis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse; et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum, et nihilo tamen apertius explet conclusitque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quaedam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisque numeris in quoddam genus abjectam incidant, Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Meneclæ, minime mea sententia contemendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita traiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque intercecin verba, quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia

vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia ¹ perspicua vitia contraria.

LXX. Quantum autem sit apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. (Corrumpatur enim tota res, ut ² hæc nostra in Corneliana, et deinceps omnia: « Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos et Lælios multi venalitiū mercatoresque superarunt. » Immuta paulum, ut sit, « Multi superarunt mercatores venalitiūque; » perierit tota res. Et quæ sequuntur, « Neque vestis, aut calatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multū eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. » Verba permuta sic, ut sit, « Vicerunt eunuchi e Syria Ægyptoque. » Adde tertium, « Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum et L. Mummiū, qui rebus his urbem Italianque omnem refererunt, ab aliquo video perfacile Deliaci aut Syro potuisse superari. » Fac ita, « Potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaci. » Videsne, ut ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententiā, ad nihilum omnia recidant, ®

¹ Perspicue. ² Vulg. addunt et, quod abest a tribus ass. nostris.

quum sint ex aptis dissoluta?) Aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum panillum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffuens ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud: « Abesse non potest, quin ejusdem hominis sit, probos improbare, quin improbos probeat. » Quanto aptius, si ita dixisset, « Quin ejusdem hominis sit, qui improbos probeat, probos improbare! » Hoc modo dicere nemo unquam noluit; nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes; cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut ² si quis Phidiae clypeum dissolverit, collocationis universae speciem sustulerit, non singularum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem quam dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed,

¹ Addunt si quatuor e nostris mss. regius; unus dat universae. *Vulg.*, minus recte, universam.

ut in proverbio est (etsi humiliter dictum est, tamen ¹ consimile est), scopas, ut ita dicam, mihi videntur ² dissolvere. Atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Æschines aut Demosthenes utitur; tum illos existimabo non desperatione ³ reformidavisse genus hoc, sed judicio refugisse: aut ⁴ reperiam ipse, eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat, utra ⁵ voles lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut brevissime dicam quod sentio): composite, et apte, sine sententiis dicere, insania est; sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia: sed ejusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

¹ Simile. ² Dissolvere, atque ut. ³ Reformidavisse. ⁴ Ernest. ediderat sine libris, reperiant. Nos e mss. regius damus ipse, servato reperiam. Sed forte hic legendum, ut reperiam, et supra, scribant, pro aut scribant. ⁵ Ernest. volet, iterum sine mss.

Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum: in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri: nec in hac modo re, quæ ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum levissima; sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmitus, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, quum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

DE OPTIMO GENERE
ORATORUM.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

®

ARGUMENTUM.

Hæc est præfatio, quam Cicero conversis a se ex græco in latinum sermonem orationibus Eschiis et Demosthenis in Ctesiphontem et pro Ctesiphonte, præmisit. Quo consilio id fecerit, quum ex ipsa scriptioe intelligi potest, tum ex Quintil. XII, 10: scilicet, ut eorum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans, et Asianum, atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerisque, quid sit Attice dicere, nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, hoc est, quod tenuia subtiliter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.

DE OPTIMO GENERE
ORATORUM.

I. ORATORUM genera esse dicuntur, tanquam poetarum: id secus est; nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod ¹ magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque et in tragœdia comicum vitiosum est, et in comœdia torpe tragicum; et in ceteris suus est ² cuique sonus, et quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos, alios tennes, aut subtiles, aut breves, alios eis interjectos, et tanquam medios putet: de hominibus dicit aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quaeritur; in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Cœcilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido: perfectum enim quaero. Unum est autem

¹ Forte legend. minus. Muret. conj. magis est tractatum a Græcis, quam a Latinis. ² Al. cujusque certus sonus.

genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permovere, necessarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum est; verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est; et proximum, quod ei simillimum: ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum.

II. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est latine, verborum præterea, et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus; in translatis, et similitudinem secuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acute; delectandi, quasi argute; commovendi, graves. Sed et verborum est structura quædam, duas res efficiens, numeram, et lenitatem; et sententiæ suam compositionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi

1 *Lambinus, levitatem.*

fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator 1 peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali; nec generibus inter sese, sed facultatibus differunt. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit; genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutior se, quam ornatior, velit: etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo; siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

III. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat; sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim quæ sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis: ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subsulsus est; in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut

1 *Ruhnken. ad Rutil. Lup., p. 200. conj. perfectissimus.*

dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt, sibi ¹ dantaxat et sicci habeantur, sed ita, ut palaestricæ spatium in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui ² quum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona validudine, sed vires, lacertos, sanguinem quaerunt, quamdam etiam suavitatem coloris: eos imitemur, si possumus; sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt (quod est proprium Atticorum), quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod quum faciemus (si modo id ipsum assequemur; est enim permagnum), imitemur, si poterimus, Lysiam, et ejus quidem tenuitatem potissimum: est enim multis in locis grandior; sed quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas alius, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse junior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.

IV. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberius esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere; relate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo

¹ *Al.* et sicci duntaxat. ² *Ernest.* ex ed. *Vaneta*, quamvis.

putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decessisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metuantur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbruit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus; satis enim his res ipsa respondet, quum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si ¹ arriderentur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem, se non oratores esse, profitentur; si teretes aures habent, intelligensque judicium, tanquam ad picturam probandam, ² adhibentur etiam inscii faciendi, cum aliqua solertia judicandi: sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsè magnificumque delectat; dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnerere: id vero desinant dicere, qui subtiliter ³ dicant, eos solos Attice dicere, id est, quasi sicce ⁴ et integre. At ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. Quid? dubium est, utrum oratio-

¹ Arriderentur. ² *Ernest.* legendum putat, adhibeantur. ³ Sic *Ernest.* c. *ms. Viteberg.* *Vulg.* dicunt. ⁴ At integre et ample. *Lallem.* post *Lambin.*, At si ample.

nem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim jam quaerimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

V. Sed quum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinæ Demosthenisque; nec converti, ut interpret, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tantam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant.

Sed exorietur Thucydides: ejus enim quidam

eloquentiam admirantur. Id quidem recte; sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere; aliud narratione tenere audientem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Necesse tamen est oratori, quem quaerimus, contrarias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare si quis erit, qui Thucydideo genere causas in foro dicturum se esse profiteatur; is abhorreat etiam a suspitione ejus, quæ versatur in re civili et forensi: qui Thucydidem laudavit, suæ nostram adscribat sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato, suum fere æqualem, admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summam oratorum esse dixerunt, tamen huic in numero non repono. Non enim in acie versatur, et ferro; quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur, Æschines, tanquam Eserinius; ut ait Lucilius,

¹ Adscribat suæ nostram sententiam. ² Guelm. conj. hoc. Forte *vorius*.

Non spurcus homo, sed doctus et acer,
Cum Pacideiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius.

Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur. Unum hoc: Verum melius Græci. A quo quaratur, ecquid possint ipsi melius latine? Alterum: Quid istas potius legam, quam græcas? Iidem Andriam et Synephebos; nec minus Terentium et Cæcilium, quam Menandrum legunt. Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos latinos recipiant. Sed tamen Ennium et Pacuvium et Attium potius, quam Enripidem et Sophoclem legant. Quod igitur est eorum in orationibus e græco conversis fastidium, nullum quam sit in verbis?

VII. Sed aggrediamur jam, quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Quum esset lex Athenis, « ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistrato prius, quam rationes retulisset; » et altera lex, « eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; » qui a senatu, in senatu: »

¹ Addendum post hæc verba, vel potius intelligendum, gladitor qui fuit unus. ² Sic Fr. Morell. et post eum Olivet. Fulg. quia in senatu Dem.

Demosthenes curator maris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua. De hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaque donatio fieret in theatro, populo convocato (qui locus non est concionis legitime), atque ita prædicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Æschines, quod contra leges scripsisset, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute ejus et benevolentia falsa scripsisset; quoniam Domosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostræ; sed est magna. Habet enim et legum interpretationem satis acutam in utramque partem, et meritorium in rempublicam contentionem saue gravem. ¹ Itaque causa Æschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem e mentibus esset, ut asciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis fama que Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset.

² Lambinus, Causa autem fuit accusandi Ctesiphontem Æschini.

Hanc multam Æschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem; sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata et inimicitiiis incensa contentio?

Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreat a more nostro (quæ si e græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint elaboravimus): erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice volunt dicere. Sed de nobis satis: aliquando enim Æschinem ipsum latine dicentem audiamus.

AD C. TREBATIUM

TOPICA.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. T. CICERONIS,
AD C. TREBATIUM,
TOPICA.

ARGUMENTUM.

Qua occasione, quo tempore fuerit scriptus *Topicorum* liber, intelligis ex ipsa Ciceronis ad Trebatium præfatione.

Primo locis argumentorum tum artificiosorum, tum inartificialium breviter enumeratis, definit quodque genus, et exemplis illustrat. Deinde fusius de singulis disserit.

Postremo de questionibus, ac variis causarum generibus, quorum alii loci sunt aptiores, paucis absolvit.

I. MAJORES nos res scribere ¹ ingressos, C. Trebati, et iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Quum enim mecum in Tusculano esses, et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis *Topica* quedam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi quum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam rationem via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cerne-rem te ardere studio, mecum, ut tibi ² illam traderem, egisti. Quum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel

¹ Ms. Oxon. aggressos. ² Vulg. illa.

ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utramque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dicte et inventæ sunt, alicui debuissent, sed dicendi quoque incredibili quadam quum copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sapius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis esses (facile enim id cernebam), debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim quum tu mihi meisque multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum finis una, tu optimus es testis, quam fuerim occupatus: ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, quum opera mea nec respublica nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliæ, tuæque et tuos vidi, admonitus hujus aris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi

¹ Ernest. ignoraretur.

tuæ. Itaque hæc, quum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod insitimus, accedere.

II. Quum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi, utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticam appellant. Inveniendi vero artem, quæ Topice dicitur, quæque ad usum potior erat, et ordinæ naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato et notato loco, facilis inventio est: sic, quum pervestigare argumentum aliquid volumus, locos posse debemus; sic enim appellata ab Aristotele sunt hæc quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum esse argumenti sedem; argumentum autem, rationem, quæ rei du-

¹ Vell. ead. cum quam Dial.

hæc faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent; alii assumuntur extrinsecus. In ipso; tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quaritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longèque disjuncta sunt.

Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutam evolvit id, de quo quaritur. Ejus argumenti talis est formula: « Jus civile est, æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas; ejus autem æquitatis utilis est cognitio; utilis est ergo juris civilis scientia. » Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: « Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber; neque est ulla earum rerum; non est igitur liber. » Tum notatio, quum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: « Quum lex [Ælia Sentia] assiduo vindicem assiduam esse jubeat, locupletem jubet locupletem; locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab asse dando. »

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ

¹ Recte Ernest. verba hæc defendenda censuit. Lex enim ipsa duodecim tabularum: « ASSIDUUS ASSIDUO ESTO VINDEX. » ² Sic vere Lamb. Fulg. ab ære.

quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quaritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut « sapiens, sapienter, sapientia. » Hæc verborum conjugatio ¹ συζυγία dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: « Si compascuus ager est, jus est compascere. »

A genere sic ducitur: « Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam sejungitur; numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur. »

A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: « Si ita Fabiæ pecunia legata est a viro, ² si ea uxor materfamilias esset; si ea in manum non convene-

¹ Sic ed. Venet. Sed Mediol. latinis litteris, συζυγία. Quidam codd. græcum omittunt. ² Si ei viro materfamilias.

« rat, nihil debetur. » Genus enim est, uxor: ejus
 duæ formæ; una matrumfamilias earum, quæ in
 manum convenerunt; altera, earum, quæ tantum-
 modo uxores habentur: qua in parte quum fuerit
 Fabia, legatum ei non videtur. A similitudinè, hoc
 modo: « Si ædes eæ corruperunt, vitiumve fecerunt,
 « quarum ususfractus legatus est, heres restituere
 « non debet, nec relicere, non magis, quam servum
 « restituere, si is, ejus ususfractus legatus est, de-
 « perisset. » A differentia: « Non, si uxori vir lega-
 « vit omne argentum, quod suum esset, idcirco,
 « quæ in nominibus fuerunt, legata sunt: multum
 « enim differt, in arca positum sit argentum, an
 « in tabulis debeatur. » Ex contrario autem, sic:
 « Non debet ea mulier, cui vir honorum suorum
 « ususfractum legavit, cellis viniariis et oleariis
 « plenis relictis, putare id ad se pertinere; usus
 « enim, non abusus legatus est: ea sunt inter se
 « contraria. »

IV. Ab adjunctis; « Si ea mulier testamentum
 « fecit, quæ se capite nunquam demittit, non viden-
 « tur ex edicto prætoris secundum eas tabulas pos-
 « sessio dari; adjungitur enim, ut secundum servo-
 « rum, secundam exsulam, secundum puerulorum
 « tabulas possessio videatur ex edicto dari. » Ab an-
 « tecedentibus autem, et consequentibus, et repu-

gnantibus, hoc modo: ab antecedentibus, « Si viri
 « culpa factum est divortium, etsi mulier nuntium
 « remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet: »
 a consequentibus, « Si mulier, quum fuisset nupta
 « cum eo, quicum connubium non esset, nuntium
 « remisit; quoniam qui nati sunt, patrem non se-
 « quuntur, pro liberis manere nihil oportet: » a re-
 pugnantibus, « Si paterfamilias uxori ancillarum
 « usumfractum legavit a filio, neque a secundo he-
 « rede legavit, mortuo filio mulier usumfractum
 « non amittet: quod enim semel testamento alicui
 « datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri
 « non potest: repugnat enim recte accipere, et in-
 « vitum reddere. » Ab efficientibus causis, hoc
 modo: « Omnibus est jus parietem directum adpa-
 « rietem communem adjungere, vel solidam, vel
 « fornicatum; at si quis in pariete communi demo-
 « liendo damni infecti promiserit, non debebit præ-
 « stare, quod fornix vitii fecerit: non enim ejus
 « vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed
 « ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut sus-
 « pendi non posset. » Ab effectis rebus, hoc modo:
 « Quum mulier viro in manum convenit, omnia,
 « quæ mulieris fuerunt, viri sunt donis nomine. »
 Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt
 ejusmodi: « Quod in re majore valet, valet in mi-

«nove: ut, si in urbe fines non reguntur, ¹ nec
 «aqua in urbe arceatur.» Item contra: «Quod in
 «minore valet, valet in majore: licet idem exem-
 «plum convertere.» Item: «quod in re pari valet,
 «valet in hac, quæ par est:» ut, «Quoniam
 «usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam
 «ædium.» At in lege ædes non appellantur, et
 sunt ceterarum ² rerum omnium, quarum annuus
 est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis pa-
 ria jura desiderat.

Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime
 ex auctoritate dantur: itaque Græci tales argu-
 mentationes *ἐκ τῶν ἄλλων* vocant, id est, artis expertes:
 ut, si ita respondeas: «Quoniam P. Scævola id so-
 «lum esse ambitus ædium dixerit, quod, parietis
 «communis tegendi causa, tectum projiceretur, ex
 «quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua
 «deflueret, id tibi jus videri.»

V. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne
 argumentum reperendum, tanquam elementis qui-
 busdam, significatio et demonstratio datur. Utrum
 igitur hactenus satis est? tibi quidem, tam æento,
 et tam occupato, puto. Sed quoniam avidum homi-
 nem ad has dicendi epulas recepti, sic accipiam, ut
 relinquantur sit potius aliquid, quam te hinc patiar

¹ Neque. ² Abst rerum.

non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque
 eorum locorum, quos exposui, sua quedam mem-
 bra habet, ea quam subtilissime persequamur: et
 primum de ipsa definitione dicatur.

Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, ex-
 plicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt ge-
 nera prima: unum earum rerum, quæ sunt; alte-
 rum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ
 cerni tangere possunt, ut fundum, ædes, parietem,
 stillicidium, mancipium, pecudem, suppellectilem,
 penus, cetera; quo ex genere quædam interdum
 nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ
 tangi demonstrari non possunt, cerni tamen ani-
 mo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si
 tutelam, si gentem, si agnationem definias; quarum
 rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quæ-
 dam conformatio insignita et impressa intelligentia,
 quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando
 definitione explicanda sunt. Atque etiam definitio-
 nes aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum: parti-
 tionum, quum res ea, quæ proposita est, quasi in
 membra discernitur; ut, si quis jus civile dicat, id
 esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judi-
 catis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistra-
 tum, more, æquitate consistat: divisionum autem
 definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo
 genere sunt, quod definitur, hoc modo: «Abalie-

« natio est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio
 « alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure
 « civili fieri possunt. »

VI. Sunt et alia genera definitionum; sed ad hujus libri insinuatam illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt: quum sumseris ea, quæ sint ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, « Hereditas est pecunia. » Commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: « quæ morte alicujus ad quempiam pervenit. » Nondum definitio est: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, « jure. » Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: « Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenerit jure. » Nondum est satis: adde, « nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta »: confectum est. — Itemque, ut illud, « Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. » Non est satis. « Qui ab ingenuis oriundi sunt. » Ne id quidem satis est. « Quorum majorum nemo servitutem servavit. » Abest etiam nunc;

« Sunt.

« Qui capite non sunt deminuti. » Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævola, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

VII. Partitionum autem et divisionum genus quale esset ostendimus; sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, et cetera. In divisione, formæ sunt, quas Græci *ἰδέας* vocant, nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, « specierum » et « speciebus » dicere; et sæpe his casibus utendum est: at « formis » et « formarum » velim. Quum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem appello, quam Græci tum *ἔννοια*, tum *πρόληψις* dicunt. Ea est insita et ante percepta cujusque formæ cognitio, eno-

Fortasse scripsit Cicero, scribere certe debuit *εἶδόν*.
 Schütz.

dationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus, sine ullius prætermissione, dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem, dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt et oratores et poætæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega et familiaris meus, quum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vulüs, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, « qua fluctus eluderet: » hoc est, quasi qui « adolescentiam, « florem ætatis; senectutem, occasum vitæ, » velit definire: translatione utens discidebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones atinet, hæcenus; reliqua videamus.

VIII. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoris artibus,

questionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute: at quum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur quid velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, quum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium: nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed quum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut, quum queritur, « Postliminium » quid sit (non dico, quæ sint postliminii; nam id caderet in divisionem, quæ talis est: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulas elitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet): sed quum ipsius postliminii vis queritur, et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi « post; » et

‡ Quod velimus.

« liminium » illud productionem esse verbi vult, ut
 « in finitimo, legitimo, aditimo, » non plus esse
 « timam, » quam in « mediullio, tullium. » Scævola
 autem, P. F., junctum putat esse verbum, ut
 sit in eo et « post » et « limen: » ut, quæ a nobis
 aliebat sunt, quum ad hostem pervenerint, et ex
 suo tanquam lumine evierint, dein quum redierint
 post ad idem limen, postliminio videantur rediisse.
 Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest,
 postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam
 non sit receptus. Nam neque deditioem, neque
 donationem sine acceptioem intelligi posse.

IX. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus,
 quæ quodammodo affecte sunt ad id, de quo am-
 bigitur: quem modo dixi in plures partes distribui-
 tum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam
 Græci *συνζυγία* vocant, finitimus notationi, de qua
 modo dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo
 intelligeremus, quam imbrī collectam videremus:
 veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent
 pluvia et pliendo, diceret, « omnem aquam opor-
 tere arceri, quæ pliendo crevisset. » Quum autem
 a genere ducetur argumentum, non erit necesse
 id usque a capite accessere: sæpe etiam citra licet,
 dummodo supra sit, quod sumitur, quam id, ad

† Inesse.

quod sumitur: ut, « aqua pluvia ultimo genere ea
 « est, quæ de cælo veniens crescit imbrī; sed pro-
 « piore loco, in quo quasi jus arceri continetur,
 « genus est, aqua pluvia nocens; ejus generis for-
 « mæ, loci vitio, et manū nocens: quarum altera
 « jubetur ab arbitro coerceri; altera non jube-
 « tur. » Commodè etiam tractatur hæc argumen-
 tatio, quæ ex ¹ genere sumitur quum ex toto per-
 sequare partes, hoc modo: « Si dolus malus est,
 « quum aliud agitur, aliud simulatur; » enumerare
 licet, quibus id modis fiat; deinde in eorum ali-
 quem id, quod arguas dolo malo factum, inclu-
 dere: quod genus argumenti in primis firimum vi-
 deri solet.

N. Similitudo sequitur: quæ late patet, sed ora-
 toribus et philosophis magis, quam vobis. Etsi enim
 omnes loci sunt omnium disputationum, ad argu-
 menta suppeditanda, tamen aliis disputationibus
 abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque ge-
 nera tibi nota sint: ubi autem his utare, questiones
 ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ
 ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt,
 hoc modo: « Si tutor fidem præstare debet, si so-
 « cius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit:
 debet etiam procurator. » Atque ex pluribus per-

† Wetsel, ex uno cod., prætulit forma.

veniens quo vult, appellatur inductio: quæ græce
 ἔπαγωγὴ nominatur; quæ plurimum est usus in
 sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus
 collatione sumitur, quum una res uni, par pari
 comparatur, hoc modo: « Quomodo, si in
 « urbe de finibus controversia est, quia fines magis
 « agrorum videntur esse, quam urbis, finibus re-
 « gundis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua
 « pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis
 « agrorum est, aquæ pluvie arcendæ adigere non
 « possis arbitrum. » Ex eodem similitudinis loco
 etiam exempla sumuntur, ut « Crassus in Curiana
 « causa exemplis plurimis usus est, agens de eo,
 « qui testamento sic heredem instituisset, ut, si
 « filius natus esset in decem mensibus, isque mor-
 « tuus prius, quam in suam tutelam venisset; se-
 « cundus heres hereditatem² obtineret. Quæ com-
 « memoratio exemplorum valuit; » eaque vos in
 respondendo uti multam soletis. Ficta etiam exem-
 pla similitudinis habent vim; sed ea oratoria magis
 sunt, quam vestra: quanquam uti etiam vos
 soletis, sed hoc modo: « Fingè mancipio aliquem
 « dedisse id, quod mancipio dari non potest: num

¹ Vulg. παρῳγιή. Mutavit lect. Ern. post Turneb.
 et Lamb. ex Aristot. Topic. 1, 12, et Analytic. prior.,
 11, 23, ubi constanter sic inductio nominatur. ² Obti-
 nuisset.

« ideo id ejus factum est, qui accepit? aut num
 « is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re
 « obligavit? » In hoc genere oratoribus et philoso-
 phis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut
 morti ab inferis excitentur, aut aliquid, quod
 fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dica-
 tur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, et
 multa mirabilia alia. Sed latior est campus illo-
 rum. Eisdem tamen ex locis, ut ante dixi, et in
 maximis, et in minimis quæstionibus argumenta
 ducuntur.

XI. Sequitur similitudinem differentia rei, maxi-
 me contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile
 et simile invenire. Ejus generis hæc sunt: « Non,
 « quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi
 « mulieri, sine tutore auctore, solvas: ita quod aut
 « pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem
 « modo solvere. » Deinceps locus est, qui a con-
 trario¹ dicitur. Contrariorum autem genera sunt
 plura: unum eorum, quæ in eodem genere pluri-
 mum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem
 autem genere dicuntur, quibus propositis occur-
 runt, tanquam e regione; quædam contraria, ut
 celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus² [con-

¹ Ducitur. ² Schütz edidit. Ex quibus argumentis talia
 existunt.

trariis] argumenta talia existunt: « Si stultitiam
 « fugimus, sapientiam sequamur; et bonitatem, si
 « malitiam. » Hæc, quæ ex eodem genere contra-
 ria sunt, appellantur ¹ adversa. Sunt enim alia
 contraria, quæ privantia licet appellemus Latine,
² Græci appellant *επιαντια*. Præpositio enim in
 privat verbum ea vi, quam habet, si in præpo-
 situm non fuisset, ut « dignitas, indignitas; huma-
 « nitas, inhumanitas, » et cetera generis ejusdem:
 quorum tractatio est eadem, quæ superiorum,
 quæ adversa dixi.

Nam alia quoque sunt contrariorum genera, vel
 ut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum,
 simplex; multa, pauca; longum, breve; majus,
 minus. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appel-
 lantur negantia: ea *ἀποφασις* Græci, ³ contraria
 aientibus: ut, « Si hoc est, illud non est. » Quid
 enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argu-
 mento querendo, contrariis omnibus contraria
 non convenire.

XII. Ab adjunctis autem posui equidem exem-
 plum paullo ante, multa scilicet adjungi, quæ sus-
 cipienda essent, si statuissetis, ex edicto secun-
 dum eas tabulas possessionem dari, quas is insti-

¹ Diversa. ² Græcè appellantur. ³ *Spuria hæc duo
 verba, Vetzolii judice.*

tuisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus
 hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur
 in judiciis, valet: quum queritur, quid aut sit, aut
 evenierit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri
 possit. At loci quidem ipsius forma talis est. Admo-
 net autem hic locus, ut queratur, quid ante rem,
 quid cum re, quid post rem evenierit. Nihil hoc ad
 jus; ad Ciceronem, inquit Gallus noster, si quis
 ad eum tale quid retulerat, ut de facto querere-
 tur. Tu tamen patere, nullum a me artis instituta
 locum præteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te per-
 tineat, scribendum putaris, nimium te amare vi-
 deare. Est igitur magna ex parte locus hic orato-
 rius, non modo non jurisconsultorum, sed ne
 philosophorum quidem. Ante rem enim querun-
 tur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus,
¹ constitutum, convivium. Cum re autem, pedum
 crepitus, atrepitus hominum, corporum umbræ,
 et si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor,
 titubatio, et si qua alia signa conturbationis et
 conscientis; præterea restinctus ignis, gladius
 cruentus, ceteraque, quæ suspicionem facti pos-
 sunt movere.

XIII. Deinceps est locus dialecticorum proprius ^(R)

¹ *Boeth. jungit constitutum convivium. Sic et vet. edd.
 multa. Ed. Venet. institutum convivium.*

ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diversus est: nam adjuncta, de quibus paullo ante dictum est, non semper eveniunt; consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Itemque et antecedentia et repugnantia: quidquid enim antecedit quamque rem, id coheret cum re necessario; et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut coherere nunquam possit. Quum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex: nam quid interest, quum hoc sumseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: « Si pecunia signata, argentum est; legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur; » an illo modo: « Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est; » an illo modo: « Non et legata argentum est, et non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. »

Appellat autem dialectici cum conclusionem argumenti, in qua, quum primum assumeris, consequitur id, quod annexum est, primum conclu-

sionis modum; quum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus; quum autem aliqua conjuncta negaris [et his alia negatio rursus adjungitur], et ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur; sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, quum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt: « Hunc metuere, alterum in metu non ponere? Eam, quam nihil accusas, damnas; bene quam meritam esse aurum, dicis male mereri? Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest. »

XIV. Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus en-

¹ Hic aliquid mendosum puto. ² Ponere. Eam.

thymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: Aut hoc, aut illud; hoc autem; non igitur illud. Itemque, Aut hoc, aut illud; non autem hoc; illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus; posterior, quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: Non et hoc est, et illud; hoc autem; non igitur illud. Hic modus est sextus. Septimus autem, Non et hoc, et illud; non autem hoc; illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne ea quidem, quas exposui, ad hanc institutionem suat necessariae.

XV. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur; deinde rerum effectuarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo ante posui, et quidem ex jure civili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certo efficit, ut ignis accendit; alterum, quod naturam efficiendi non

⁴ Certe.

⁴ habet, sed sine quo effici non possit: ut, « si quis res causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. » Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolidia quodammodo; ut locus, tempus, materia, ferramenta, et cetera generis ejusdem; alia autem præcursionem quamdam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, et æternitate pendentium, fatum a stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se; beatos efficiat, necne, sola per se, quæstio est. Quare quum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

XVI. Quum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem[®]

⁴ Habent.

afferre non fere solet; hoc autem, sine quo non efficitur, saepe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus pignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, ¹ a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam,

Etiam ne in nemore Pelio securibus
Cava cecidisset abiegnā ad terram trabes!

Nisi enim cecidisset abiegnā ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At quum in Ajacis navim ² erispisulcans igneum fulmen³ injectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliae sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est; aliae autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timent; habitu, ut facile et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec

¹ In quo certe fit. ² Boëthius in Topic. dicit accipit, erispi sulcans.

quidquam omnino; sed hujusmodi causae non necessariae.

XVII. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quae non sunt constantes, aliae sunt perspicuae, aliae latent. Perspicuae sunt, quae appetitionem animi iudiciumque tangunt: latent, quae subjectae sunt fortunae. Quum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortunae eventus, obscura causa, quae latenter efficitur. Etiam ¹ ea, quae fiunt, partim ² sunt ignorata, partim voluntaria: ignorata, quae necessitate effecta sunt; voluntaria, quae consilio. Quae autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est; ferire, quem nolueris, fortunae. Ex quo aries ille subicitur in vestris actionibus: si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorantiam atque in imprudentiam perturbationes animi: quae, quamquam ³ sunt voluntariae (objurgatione enim, et admonitione deiciuntur), tamen habent tantos motus, ut ea, quae voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel ora-

¹ Ut ea. ² Siat. ³ Sint.

torum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio; et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant.

In omnibus igitur his judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum; ubi vero etiam, UT INTER BONOS BENE AGIER; imprimisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est, QUID ÆQUIUS, MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi, quid socium socio; quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oportere, quid virum uxori, quid uxorem viro, traderunt. Licet igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.

XVIII. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, sæpe etiam philosophis, sed his, qui

ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, quam denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exemplum supra positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero sic comparantur, pluria bona ut paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis; ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur et faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expectanda sunt, his, quæ propter aliud; et ut innata atque insita, assumtis et adventitiis, integra contaminatis, jucunda minus jucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivis laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia his, quibus facile carere possis, perfecta inchoatis, tota partibus, ratione utentia rationis experibus, voluntaria necessariis,

† Ut plura bona paucioribus.

animata inanimatis, naturalia non naturalibus, artificiosa non artificiosis.

Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens; quæ se ipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis; quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt; stabilia incertis; quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio autem ad res aliquas, est hujusmodi: principum commoda majora, quam reliquorum; itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa ¹ comparantur; quæ ita fere concludantur: " Si consilio juvare cives " et auxilio, æqua in laude ponendum est; pari " gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui " defendunt: ² at, quod primum, est: quod sequitur igitur."

Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, quum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a

¹ Comparantur. ² At quod primum est.

forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quaerenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hæere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem copimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet: et quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quaeritur. Sed auctoritatem aut natura aut tempus affert. Nature auctoritas in virtute inest maxime: in tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos,

et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse; sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt et qui iudicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in his nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quedam adhibetur, magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ quum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere; et quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, violentia, insanis. Nam et pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod perlineret, ignari; et per somnum, viam, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut ¹ Staleno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus.

¹ Vett. edd. Staleno.

pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus.

Concurso autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, quum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit; hominum autem industria.

Divina hæc fere sunt testimonia; primum orationis (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio); deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quedam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo et ornatus; deinceps aerei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aeris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa presensio. A dormientibus quoque multa significata vivis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina praeclari vident, quorumque vitam constantem et probatam, ut Catonis, Lelii, Scipionis, aliorumque plurimum, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed et oratores, et philosophos, et poetas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quaestionem, sed quibusdam quaestionibus alios esse aptiores locos. Quaestionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod *πρόβλημα* Graeci, nos causam; infinitum, quod *ἔστω* illi appellant, nos propositum possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum; propositum autem, in aliquo eorum. Et quibusdam quaerit, alios, quibusdam esse alios apt. loc.

rum, aut in pluribus, nec tamen in maximis, itaque propositum pars causae est. Sed omnis quaestio, earum aliqua de re est, quibus causae continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quaestionum autem, quaecumque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis; alterum actionis. Cognitionis sunt haec, quarum finis est scientia: ut, « Si quaeratur, a naturae jus profectum sit, » an ab aliqua quasi conditione hominum et pacatione. » Actionis autem huiusmodi exempla sunt: « Sitne sapientis ad rempublicam accedere. » Cognitionis quaestiones tripartitae sunt, quum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur. Horum primum conjectura, secundum definitione, tertium juris et iniuria distinctione explicatur. Conjecturae ratio in quatuor partes distributa est: quarum una est, quum quaeritur, sitne aliquid; altera, unde ortum sit; tertia, quae id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quaeritur. Sit, necne sit: « Equidnam honestum sit; equid aequum re vera; » an haec tantum in opinione sint. » Unde autem sit ortum, ut, quum quaeritur, « Natura, an doctrina possit effici virtus. » Causa autem efficiens sic, ut, quum quaeritur, « Quibus rebus eloquentia efficiatur. » De commutatione, sic: « Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. »

XXII. Quam autem, quid sit, quaeritur; notio explicanda est, et proprietates, et divisio, et partitio. Haec enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Graeci $\chi\alpha\rho\alpha\kappa\tau\eta\rho\alpha$ vocant. Notio sic quaeritur: «Sine id sequum, quod ei, qui plus potest, utile est.» Proprietates sic: «In hominem solum» cadat, an etiam in belluas «agritudo.» Divisio, et eodem pacto partitio, sic: «Triane genera honorum sint.» Descriptio, «Qualis sit avarus, qualis assentator,» ceteraque ejusdem generis, in quibus natura et vita describitur.

Quam autem quaeritur, quale quid sit, aut simpliciter quaeritur, aut comparate: simpliciter, «Expetendane sit gloria?» comparate: «Praeponendane sit divitiis gloria?» Simpliciter tria genera sunt: de expetendo fugiendoque; de aequo et iniquo; de honesto et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem et alio; alterum de majore et minore. De expetendo et fugiendo, hujusmodi: «Si expetendae divitiæ, si fugienda paupertas?» De aequo et iniquo; «Aequumne sit ulcisci, a quo cumque injuriam acceperis?» De honesto et turpi: «Honestumne sit, pro patria mori?» Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum

Ed. Ascens. pr. $\delta\iota\alpha\tau\eta\sigma\iota\sigma\iota\varsigma$.

est de eodem et alio: ut, si quaeratur, «Quid intersit inter amicum et assentatorem? regem et tyrannum?» Alterum de majore et minore: ut, «Si quaeratur, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia.» De cognitionis questionibus haec tenus.

Actionis reliquæ sunt; quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic: ut, quom quaeritur, «Suscipiendine sint liberi?» Ad movendos animos, quom fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio quom iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem latitiam comprimens, tum agritudinem abstergens. Haec quom in propositis questionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

XXIII. Loci autem qui ad quasque questiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt; sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectibus, quæ ex conjunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio et scientia definendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de

eodem et altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quaeratur, « Idemne « sit pertinacia et perseverantia, » definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis questionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui summuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur; aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quaeritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus questionis, in quo, quale sit, quaeritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quaeritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque quum de honesto turpique quaeritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Quum autem de æquo et iniæquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura, et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio autem æquitatis, tripartita est: una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate

confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia justitia aut æquitas nominatur.

XXIV. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

Tria sunt igitur genera causarum: judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam judicii finis est jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, tum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæc partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas: de qua item est ante dictum.

Sed definitæ quæstiones a suis quæque locis, quasi propriis, instituntur, in accusationem defensionemque partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti; defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse, aut jure esse factum. Itaque aut infuialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera; tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.

¹ Ms. Ern. latinam habet in hoc verbo. ² Quum.

XXV. Harum causarum propria argumenta, ex iis sancta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoris explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ græce *στίσις* dicitur, latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem existunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis existit. At, quum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurraunt status, aut juris, aut nominis. Quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendam, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *χρηδουμένην* vocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, quæ de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, quæ de re agitur, continetur, eæ continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmitus in controversiis disceptandis esse nihil debet,

danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, quum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut queratur, verbaue plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur.

XXVI. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partium propriis, partium communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut plane sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut firmate, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria

¹ *Fero omnes male, moderatæ, invito Quintil., IV, 2.*

XXV. Harum causarum propria argumenta, ex iis sancta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoris explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ græce *στίσις* dicitur, latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem existunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis existit. At, quum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurraunt status, aut juris, aut nominis. Quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendam, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *χρηόμενον* vocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, quæ de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, quæ de re agitur, continetur, eæ continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmitus in controversiis disceptandis esse nihil debet,

danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, quum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut queratur, verbaue plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur.

XXVI. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partium propriis, partium communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut plane sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut firmate, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria

¹ *Fero omnes male, moderatæ, invito Quintil., IV, 2.*

¹ narrandi. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationem: cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur; et, si ita jam affectu ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio.

Huic generi, in quo et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, quum voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperendum pertineret, plura, quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod sæpe liberales venditores solent, ut, quum ædes fundumve venderint, rutiis casis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa apte et loco positum esse videatur: sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam volumus non debita accedere.

Ern. maluit narranti.

DE PARTITIONE ORATORIA
DIALOGUS.

UNIVERSIDAD NACIONAL AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ARGUMENTUM.

In hoc *Partitionum* libello Ciceroni filio ita respondet Cicero pater, ut omnem dicendi doctrinam in tres partes distribuat; in *oratoris vim*, *orationem* et *questionem*.

Ad *vim* requirit inventionem, collocationem, elocutionem et memoriam cum pronuntiatione.

Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem et conclusionem.

Agit ad extremum de *questionibus* quum infinitis, tum finitis, atque adeo de generibus causarum et constitutionibus.

DE PARTITIONE ORATORIA

DIALOGUS.

I. CICERO FILIUS. ¹STUDEO, mi pater, latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti; si modo tibi est otium, et si vis. — CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est; deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. — C. F. Visne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus latine interrogem? — C. P. Sane, si placet: sic enim et ego te meminisse intelligam, quæ accepisti; et tu ordine audies, quæ ²requires. — C. F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? — C. P. In tres. — C. F. Cedo quas? — C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in questionem. — C. F. In quo est ipsa vis? — C. P. In rebus, et verbis. Sed et res, et verba inveniendi

¹ Cod. unus, Aveo. ² Vulg. requiris. Sed futurum e multis ms. Lamb. et Ern. recepere.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MÉXICO
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

sunt, et collocauda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque rerum omnium custos est memoria. — C. F. Quid? orationis quot sunt partes? — C. P. Quatuor: earum duæ valent ad rem docendam, narratio et confirmatio; ad impellendos animos duæ, principium et peroratio. — C. F. Quid? quæstio quasnam habet partes? — C. P. Infinitam, quam consultationem appello; et definitam, quam causam nomino.

H. C. F. Quoniam igitur invenire ¹ primum est oratoris, quid quaeret? — C. P. Ut inveniatur, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat. — C. F. Quibus rebus fides fit? — C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. — C. F. Quos vocas locos? — C. P. Eos, in quibus latent argumenta. — C. F. Quid est argumentum? — C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. — C. F. Quomodo igitur duo genera ista dividis? — C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. — C. F. Quid insita? — C. P. Quæ inherent in ipsa re. — C. F. Testimo-

¹ Oratoris primum est.

niorum quæ sunt genera? — C. P. Divinum, et humanum: divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, ¹ ut responsa sacerdotum, aruspicum, conjectorum; humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quaesita. — C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? — C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, ² ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi contrariæ ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; ut ea, quæ sunt quasi conjuncta; aut ea, quæ sunt quasi pugnancia inter se; aut earum rerum, de quibus agitur, causæ; aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis; ut distributiones, ut genera partium, gene-

¹ Et resp. ² *Vulg. adduntur ista, quæ migrasse huc temere videntur e Topicorum c. 2 et 3:* «Tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur; et ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi; ex his autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.»

rumve partes; ut primordia rerum et quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparatur.

III. C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? — C. P. Imo vero scrutabimur et queremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut levia semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus et non necessaria. — C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. — C. P. Loco quidem quaeris; sed planius quod vis explicabitur, quum ad orationis ipsius questionumque rationem venero.

C. F. Quid sequitur igitur? — C. P. Quum invenis, collocare: [cujus] in infinita questione, ordo est idem fere, quem exposui, locorum; in definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motum animorum pertinent. — C. F. Quomodo igitur isti explicas? — C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi et commovendi. Quoniam fides est firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum): omnem collocatio-

* Motus.

nem ad finem accommodo questionis. Nam est in proposito finis, fides; in causa et fides, et motus. Quare quum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. — C. F. Quid habes igitur de causa dicere? — C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiaque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera iudicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

IV. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? — C. P. Delectationem in exornatione; in iudicio, aut severitiam, aut clementiam iudicis; in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. — C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? — C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. — C. F. Quonam tandem modo? — C. P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, variis sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones; aut a minoribus ad majora ascendimus, aut a majoribus ad minora delabimur; aut hæc inæquali varietate

* Inæqualis.

distinguiamus, quum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, leta tristibus, incredibilia probabilius inteximus, quæ in exorationem cadunt omnia. — C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? — C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sæpe sæpe narrandum est. Est enim narratio ¹ aut præteritarum rerum aut præsentium; suasio autem, futurarum. Quare ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio. — C. F. Quid? in judiciis quæ est collocatio? — C. P. Non eadem accusatoris et rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur, et singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur; perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat judicem.

V. C. F. Quid faciendum est contra reo? — C. P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, si totæ sunt mo-

¹ Abest aut.

lestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ. — C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? — C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et provido, et quod respunt, immutandum est.

C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis verborumque præcepta ¹ sint. — C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum; alterum verum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis; in conjunctis secunda. Simplicia inveniendæ sunt; conjuncta collocandæ sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt sensu; reperta, quæ ex his facta sunt, et novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura; tractatione, altera. Natura, ut sint alia ²sonantiora, graviora, leviora, et quodammodo nitidiora; alia contra: tractatione autem, quum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata et inflexa quodammodo; qualia sunt ea, quæ transfe-

¹ Sunt. ² Consonantiora.

rantur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam sermone consuetudo patitur, ornamus.

VI. C. F. Habeo de simplicibus verbis; nunc de conjunctione quero. — C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsæ meliuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est latinum; sic in conjunctis, quod non est consequens, vitaperandum est.

Communia autem simplicium conjunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum; obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquæque re dicenda, nulli rei, nisi, ut dilucide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est contum atque expolium, si est auctoritas et pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel apte

opinionibus hominum et moribus. Illustris autem oratio est, si et verba gravitate delecta ponuntur, et translata, et superiata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pæne ante oculos; is enim maxime sensus attingitur: sed ceteri tamen, et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum: altero fit, ut intelligamus; altero vero, ut videre videamur. Snaue autem genus erit dicendi, primum elegantia et jucunditate verborum sonantium et lenium; deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos atque hiantes; et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem æqualitatemque verborum; tum ex contrariis sumta verbis, crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum; et geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur; constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, quum

¹ Schütz emendat sumtam, tum ut verbis, crebra crebris, paria paribus, resp.

aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile. Maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi misceat, oratio; quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimentur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, quum aut augeudi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem[†] faciant. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsius, quid causa postulet, iudicandum.

VII. C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione atque mutata. — C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum; quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio: ex verbo, quum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur; ex oratione, quum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum,

[†] Faciunt.

sed ordinis tantummodo: ut, quum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, et idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercese atque permixte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. — C. P. Est ita: quæ quidem oratori et cum rerum et cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valebunt, si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem subsequenter. — C. F. Num quidnam de oratore ipso restat? — C. P. Nihil sane, præter memoriam, quæ est gemina literaturæ quodammodo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut litteras, collocat.

VIII. C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? — C. P. Quatuor esse ejus partes; quarum prima et postrema ad motum animi valet: is enim initiis est et perorationibus concitandus. Secunda, narratio; et tertia, confirmatio, fidem facit ora-

tionis. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen relinquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque quom aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quadam argumentatio; ut illa docendi causa sit, hæc commovendi. — C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. — C. P. Faciam, et a principiis primum ordiar: quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus iuncta benivolentiæ concilianda comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei; adversariisque rebus in adversarios conferendis, et cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa, aut spe significanda; et, si in nos aliquod odium offensive collocata sit, tollenda ea minuendaque, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime

* Contrariis rebus.

auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectere a principio genus naturamque causæ, si definias, si divides, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quadam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsam, aut res, aut locus, aut intervenus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquid, et maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: et, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. C. F. Quid? in narratione quæ tandem conservanda sunt? — C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, et quadam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum

eadem illa superiora explicandi et illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevis: eaque sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient; si cujusque facti et eventus causa ponetur; si testata dici videntur, si eum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione junctæ; si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, et vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. — C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem et reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus; in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit, quaritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.

X. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc conjectura locos quaero. — C. P. In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appel-

lemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorē esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter sit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus et quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis.

In personis naturæ primam spectantur, validitudo, figuræ, ætatis, marium, feminarum; atque hæc quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti sint, virtutibus, vitiis, artibus, incertiis, aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, et ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi an remoti a mari; plani an montuosi; læves an asperi; salubres an pestilentes; opaci an aprici: et illa fortuita, culti an inculti; celebres an deserti; cœdificati an vasti; obscuri an rerum gestarum vestigiis nobilitati; consecrati an profani.

XI. In temporibus autem, præsentia et præterita et futura cernuntur: in his ipsis, vetusta, re-

† Sunt.

centia, instantia, paulo post aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quae temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, aestas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas; quae sunt naturalia: fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiae. Jam facta et eventus aut consilii sunt, aut imprudentiae; quae est aut in casu, aut in quadam animi permotione: casu, quum aliter ¹ cecidit, ac putatum sit; permotione, quum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovet. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et maliarum tria sunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materiae, ad argumentum subjectae, perfrustranda animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda.

Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si preparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum.

¹ Accidit.

Verisimilia autem partim singula movent suo pondere; partim, etiam si videntur esse exigua per se, multum tamen, quum sunt coacervata, proficiunt: atque in his verisimilibus insunt nonnullam etiam certae rerum et propriae nota. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo; fabula etiam nonnullam, etsi ² est incredibilis, tamen homines commovet.

XII. C. F. Quid? definitionis quae ratio est et quae via? — C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est saepe ex contrariis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere saepe aptae, et enumeratio consequentiam, imprimisque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

C. F. Sunt exposita jam fere ea, quae de facto, quaeque de facti appellatione quaeruntur. Nempe igitur ea restant, quae, quum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium. — C. P. Est ita, ut dicis. — C. F. Quae sunt igitur in eo

² Sit.

genere partes? — C. P. Aut jure factum, ¹ depellendi aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, incititia, casu. Nam quæ motu animi et perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis, non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quaeritur, ex controversia, jure, et rectene actum sit, quaeri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

C. F. Agesis ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem, et dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. — C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumserit, si fictum aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumta ² sint: primum dubia sumta esse pro certis; deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici; tum ex iis, quæ ³ sumserit, non effici, ⁴ quod velit. Accedere autem oportet ad singula: sic universa franguntur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit; conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis

¹ Depellitur. ² Sunt. ³ Sumserint. ⁴ Quæ veliat.

hominum criminorum sit exposita vita innocentium.

XIII. C. F. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto. — C. P. [Argumentationem] quaerere videris, quæ sit argumenti explicatio: [quæ sumta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est].

— C. F. Plane istuc ipsum desidero. — C. P. Est ergo, ut supra dictum est, explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, quum sumseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, quum propositum aliquid quod probaret, sumsitque ea, quibus ¹ niteretur; atque his confirmatis, ad propositum retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro et contra, prius sumit, quæ vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, per motus animis jactat ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, et non injucunda distinctio: ut, quum interrogamus ² nosmet ipsi, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus,

¹ Uteretur. ² Nosmet ipsos.

quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes; et si non omnia ¹ disputando confirmabimus, breviterque interdum, quæ erant satis aperta, ponemus; quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

XIV. C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum assumpta dixisti, æquonam modo, æquonam loco artis indigent?— C. P. Illa vero indigent; nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam et de toto genere testium, quam id sit infirmum, sæpe d. cendum est; et argumenta, rerum esse propria; testimonia, voluntatum; utendæque est exemplis, quibus testibus creditum non sit; et de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsæ, si præmio, si gratia adducti; comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam questionibus resistendum est, quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementitii persæpe sunt, moxque maluerunt falsum fatendo, quam ² inhiando

¹ Confirmando disputabimus. ² Male Ernest. addidit verum.

dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent; alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, ac mortis, vim tormentorum pertulerunt; alii ementitii sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam in utranque partem sunt exempla, et item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus et in questionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

XV. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sane velim audire.— C. P. Facilius est explicatio perorationis: nam est divisa in duas partes, amplificationem, et enumerationem. Audendi autem et hic est proprius locus in perorando; et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim

¹ Aut mortis.

habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, inprimisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, et ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora; omninoque semper quasi naturalis et non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatur. Hæc igitur in verbis; quibus actio vocis, vultus, et gestus congruens, et apta ad animos permovendos, accommodanda est. Sed et in verbis, et in actione causa erit tenenda, et pro re agenda: nam hæc quia videntur perabsurda, quum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est.

XVI. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, et consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio; et causæ, et ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines et exempla; fictæ etiam personæ;

¹ Accommodata.

multa denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu: natura, ut cœlestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ causæ, ut, in terris mundoque admirabilia quæ sunt; ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt: usu, quæ videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum; aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium; aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda; et in eos, a quibus ea violata sunt, odia iucantur, et miseratio nascitur.

XVII. Proprius locus ¹ est augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: et, a quorum caritate divellatur; quæ amittat, aut amiserit; in quibus malis sit futurusve sit, exprimat.

¹ Abert est.

breviter. Cito enim arescit lacryma, praesertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est: minuta est enim omnis diligentia; hic autem locus grandia requirit. Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ille loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valeat plurimum. In iudiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam movere debet, et defensor iracundiam.

Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non saepe, accusatori saepius quam reo, necessaria. ¹ Hujus tempora duo sunt, si aut memorie diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; quorum dissolutio in brevitate ² lucebit, aculei pungent. Sed erit enumeratione vitandum, ne ostentatio memorie suscepta videatur esse puerilis: id

¹ Hujus ipsa tempora. ² Latebit.

effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breviter singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

XVIII. C. F. Quoniam et de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quaestionis locum.—

C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quaestionum genera; quorum alterum, finitum temporibus et personis, ¹ causam appello; alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, ² propositum voco. Sed est consultatio quasi pars causæ quaedam et controversiæ: inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus scientia est finis, ut, verine sint sensus: alterum actionis; quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quaeratur, quibus officiis anctitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, necne; quid sit; quale sit. Sit, necne, ut jus in natura sit, an in more. Quid autem sit: siue jus id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit: juste vivere, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera: unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia

¹ Controversiam causam. ² Quod propositum voco.

vitetur: alterum, quod ad aliquod commodum usumque refertur; ut, quemadmodum sit publica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, nbi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quaeritur, unum genus est questionis, possitne aliquid effici? ut, quom quaeritur, equisnam perfecte sapiens esse possit? alterum, quemadmodum quidque fiat: ut, quonam pacto virtus pariat, naturam, an ratione, an usu? Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quaestionibus, causae rationesque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid sit, id, de quo agitur, quaeritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia et perseverantia; in altero autem, descriptio generis alicujus, et quasi imago exprimens est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, honestumne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne utile, in republica administranda versari. De aequitate vero sic: ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit,

quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quaeritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius; atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vite. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia.

Restant actionis: cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet; ut quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis moraribus, ut in iracundiâ comprimentia, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est, vel gi-gnendos, vel concitandos. Atque hæc fere est partitio consultationum.

XX. C. F. Cognovi: sed quæ ratio ¹ sit in his invenienti et disponendi, requiro. — C. P. Quid? tu aliamne censes, et non ² eamdem, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur.

¹ Est. ² Eamdem esse.

Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera ¹ restant admittenda. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium; alterius, ut obtineat, probet et efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quod quum latum genus esse potest, sanæque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ² suscipimus, et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posterioris temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum existerunt; unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum; deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. — C. F. Mihi vero placet.

XXI. C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principis exordiar et laudandi et vituperandi.

¹ Restant omnino. ² Suscipimus.

Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt; et quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, et narrandi, et augendi præcepta repetentur.

Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur; utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus sæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia et nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis; sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, et admiratio, et

improvisi exitus, habent aliquam in audiendo volaptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona male versantur, exterius, corporis, et animi; prima sunt externa, que ducuntur a genere: quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso; si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem ¹ laudes, gloriam, ² tracto; deinceps, si res ³ patietur, de fortunis erit et facultatibus dicendum: postea de corporis bonis; in quibus quidem, que virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est: aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa et varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis et variis disputationibus nunc in quamdam angustam et brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex: aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, que prudentia, que caliditas, queque gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet una. Que vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est.

¹ Laudas. ² Tacto. ³ Patitur.

Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur; et ea, que absunt, non expetendo, et ab iis, que in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex: nam que venientibus malis obstat, fortitudo; que, quod jam adest, tolerat et perfert, patientia nominatur. Que autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cujus est liberalitas, in usu pecuniæ: simulque altitudo animi, in capiendis incommodis et maxime injuriis; et omne, quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum. In communiõne autem que posita pars est, justitia dicitur: eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benivolentia nominatur.

XXIII. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo: Sunt autem alie quasi ministræ comitesque sapientiæ: quarum altera, que sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit et judicat; que virtus omnis in ratione scientiæque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nil enim est aliud eloquentia, nisi copiose eloquens sapientiæ: que ex eodem hausta genere,

quo illa, quæ in disputando est, uberior est atque latior, et ad motus animorum vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt fere quasi quidam habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti; a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus, ad virtutem quasi præculti, et preparati recis studiis et artibus: ut, in suis rebus, studia litterarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divitiis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiarum autem sunt genera contraria.

Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari; nam et prudentiam malitia, et temperantiam inhumanitas in voluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in animis extollendis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam duritia immanis, et justitiam acerbitas, et religio-

nem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hæc oratoriam vim inanis quædam profuentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia.

Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiarumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illstrandanda maxime, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusque fuerit; et, si quid cui magnum aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri; tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ.

XXIV. C. F. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam et quæ præcepta teneamus. —

C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suatori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit; et, si quid necesse est (necesse autem ad est, sine quo salvi liberive esse non possumus), id est reliquis, et honestatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Quam autem queritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit: nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et quum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque quum constet hoc genus causarum ex suasionem et dissuasionem; suatori proponitur simplex ratio: si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Sic suatori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas,

ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria; quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis atque virtutibus; alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copia. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: honestate, ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante est dictum; quæ sunt laudabilia ipsa per se: commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut ¹ in fortunæ bonis expetenda; quorum alia sunt ² quasi cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diversa, ut vires, forma, validudo, nobilitas, divitiæ, clientela. Est etiam ³ quedam quasi materies subjecta honestati: quæ maxime spectatur in amicitiis. Amicitia autem caritate et amore cernuntur: nam quum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellent, ad caritatem referri solet; conjuges autem, et liberi, et fratres, et alii, quos usus familiaritasque conjunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus quum bona sint, facile est intellecta, quæ sint contraria.

¹ Absit in. ² Quasi quodammodo cum. ³ Quasi quædam.

XXV. Quod si semper optima tenere possemus, hand sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, sæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum humanum et politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus; illi autem alteri, questus, emolumentum, fructusque proponitur. Atque etiam voluptas, quæ maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis ¹ anteponit, in suadendo, quam ei generi hominum consilium des, sæpe sane laudanda ² est.

XXVI. Et illud videndum, quanto magis homi-

¹ Anteponit. In sund. ² Est: et illud videndum,

nes mala fugiant, quam sequantur bona: nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, ¹ quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus corruptum: quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, quæ vi bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimum de laude et de honestate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendoque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumelie atque ignominie. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat.

Quare, quod ad utilitatem ² spectet, ex his, quæ dicta sunt, reperietur: ³ quid autem possit effici, ⁴ necne, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum

¹ Quam ut, ² Spectat, ³ Quod, ⁴ Necne possit.

autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta et perfecta per se; alia aliquid adjuvans, et efficiendi sociæ quædam: cuius generis vis varia est, et sæpe aut major, aut minor, ut et illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Quam autem queritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuscum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis ¹ suppetant, sed etiam illa, quæ ² adversentur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissua-

¹ Suppetant. > Adversantur.

dentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferenda; neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatatus, ut possit vel utilia ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ aut ad explendas cupiditates, aut ¹ ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebant. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunæ, dabiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo, commoendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis breviter esse ² debent: non enim supplex, ut ad iudicem, venit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatio esse, quam verbis.

XXVIII. C. F. Cognovi jam laudationis et suasionis locos: nunc, quæ iudicis accommodata sint,

¹ Abest ad. ² Debebant.

autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta et perfecta per se; alia aliquid adjuvans, et efficiendi socia quædam: ejus generis vis varia est, et sæpe aut major, aut minor, ut et illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Quam autem queritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuscum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis ¹ suppetant, sed etiam illa, quæ ² adversentur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissua-

¹ Suppetant. > Adversantur.

dentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferenda; neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficiet, si incitandi erunt, hujusmodi sententiæ, quæ aut ad explendas cupiditates, aut ¹ ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunæ, dabiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo, commoendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis breviter esse ² debent: non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatio esse, quam verbis.

XXVIII. C. F. Cognovi jam laudationis et suasionis locos: nunc, quæ judicis accommodata sint,

¹ Abest ad. ² Debebant.

exspecto; idque nobis genus restare unum puto. — C. P. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas; quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, quum de verissimo accusatore disputatur, aut quum hereditatis, sine lege, aut sine testamento, petitur possessio; in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quaeritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium, de constituendo ipso judicio solet esse contentio, quum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisse verbis sit actio, quaeritur. Quæ etiam si ante, quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum saepe habent pondus, quum ita dicitur: Plus petisti; sero petisti; non fuit tua petitio; non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quanquam in ipsum judicium

sape ¹ delabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paullulum ea separo a judiciis, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo et bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate et jure maxime consistit.

XXIX. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut id, quod objicitur, factum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur; aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, et rectum esse, quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, et quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam; secundus autem definitio atque descriptio, aut informatio verbi; tertius æqui, et veri, et recti, et humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut infuturando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subiciat recusationis suæ: primus ille status rationem

¹ Dilabantur.

habet iniqui criminis, ipsam negationem infirmationemque facti; secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo; tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipse defensionis rationes, continent causas; sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur ab reo ad recusandum, depellendi criminis causa; quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

XXX. Ex rationis autem, et ex firmamenti conflictione, et quasi concursu, questio exoritur quedam, quam disceptationem voco: in qua, quid ¹ veniat in iudicium, et de quo disceptetur, querri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet questionem: ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius; in definitione, Minueritne majestatem Norbanus; in aequitate, Jurene occiderit Opimius

¹ Deveniat.

Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo et resistendo, lata, ut dixi, et confusa sunt. Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem et prima questio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majestatem, quod egit de Cæpione turbulentius; populi enim romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio; majestas autem, quoniam est magnitudo quedam populi romani, in ejus potestate ac jure retinendo, aucta est potius, quam deminuta: et ubi ita refertur, Majestas est ² in imperii atque ³ in nominis populi romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi romani rem gratam et æquam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur, quum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, et conservandæ republicæ causa; relatumque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem, sine iudicio, jure nullo necare potuisti:

² Abest in. ³ In omni populi romani.

oritur illa disceptatio, Potueritne recte, salutis reipublicæ causa, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare? Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis et temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus et personis, rursus ad consultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in gravissimis firmamentis etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur: quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat; ut, quum ex testamentis, quid sit penus, aut quum ex lege prædii quæritur, quæ¹ sint rita cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Quum autem plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut veli; aut, ² si ambigue scriptum non sit, vel à verbis voluntatem et sententiam scriptoris

¹ Saut. ² Etiam si.

abducere, vel alio se, eadem de re, contrario scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiæque contentione, utrum potius sequatur iudex; in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

Disceptatio autem quum est constituta, ¹ propositum esse debet oratori, quo omnes argumentationes, repetitæ ex ² inveniendi locis, conjiciantur. Quod quanquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur, quum est in infitendo reus, accusatori hæc duo prima sunt (sed accensatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari); sed hæc duo sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendi futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habi-

¹ Proposita. ² Inveniendis.

tura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet, quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitatis conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe honorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponantur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor; si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas; si periculi timor, si æs alienum, si angustie rei familiaris; si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incantus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi, aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perimpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut si iudicii poena levior, quam facti præmium; aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, quum et voluntatis in reo cause reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulsisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. — C. F. Teneo, et

quaero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

XXXIII. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, et quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod cause communitè videntur insimulare et arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim et talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erant, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse conjunctam. Sequitur autem ille lo-

cus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci: et hic etiam exempla [†] ponentur. Atque hæc quidem de argumentis.

XXXIV. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsi laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione [‡] effecisse, testes effugere non potuisse; deinde singuli laudentur (quæ autem essent laudabilia, dictum est); deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono et firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuro testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin questiones habitæ, aut postulatō ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum genus primum questionum erit: dicendum de vi doloris, de opinione majorum, qui eam rem totam nisi probassent, certe repudiassent, de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis,

† Ponuntur. ‡ Fecisse.

qui quum de servis in dominos queri nolissent, de incestu tamen et conjuratione, quæ facta me consule est, querendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmas questiones, et meditata puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse et sine cupiditate quesitum; dictaque questionis argumentis et conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt.

XXXV. Defensionis autem primum infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit; aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut penas ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admissio consequi possent; consistetque in singulis: et ea, aut eorum, quæ ipse facta esse [†] dicit, propria esse defendet

† Dicit.

potius, quam eriminiis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere; testiumque et quæstionum genus universum, et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet.

Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem, ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commune periculum; excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, et accusatoris insidie, et item commune periculum profertur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benevolentia iudicium colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum inieciendi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utriusque maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, et concervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

XXXVI. C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. — C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique præcepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum iudicis opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo: sit ergo hæc contentio prima verborum; in qua, etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur: negat enim probari oportere, eos, qui leges ¹ scripserint, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, ² rescindere nititur aequitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, queque tamen complecteretur in iudicis corruptus ³, ea verbo nō prævaricationis comprehendere. ¹ Scripserint. ² Rescindere nititur. ³ Mendosus locus, ut multi volunt. Nobis vero integer videtur.

hendisse dicitur. Defensor autem ¹ testabitur consuetudinem sermonis, verbiq[ue] vim ex contrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen ² prævaricatoris; ex consequentibus, quod ea littera de accusatore ³ solet dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi ⁴ varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad aequitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc præceptum, ut, quum uterque defuerit, quam maxime potuerit, ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat: defensor autem et ea, quam propocui, æquitate nitatur, et, ea quum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos: nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus; quanquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplifi-

¹ Testatur. ² Prævaricatoris. ³ Solet. ⁴ Forte rectius, vare.

candi autem causa, quæ, aut quum digredientur a causa, dici solent, aut quum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, queri ex utraque parte deceat, velim audire. — C. P. Confitentur in isto genere, qui arguantur, se id fecisse ipsum, in quo ¹ reprehendantur: sed, quoniam iure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem: et utriusque generis vis in divinum et humanum jus est distributa; quorum aequitatis est unum, alteram religionis. Equitatis autem vis est duplex: ejus altera directi, et veri, et justî, et, ut dicitur, æqui et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis: sed propria legis et ea, quæ scripta sunt, et ea, quæ sine litteris, aut gentium jure, aut majorum more, retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publi-

¹ Reprehendantur.

cum, lex, senatusconsultum, fœdus; privatam, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebant ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte et voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est; quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere: nisi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. C. F. Illud equidem, quod jam unum restare video; quale sit, quum disceptatio versatur in scriptis. — C. P. Recte intelligis: eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet; uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto

intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem, et justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius; eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere, aut captionis, aut vitii; contrariam autem si probabit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Quum autem aliud scriptor sensisse videtur, et aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplifcet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui quum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, quum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, quum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit, quæ

† Neglexit.

1 nusquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impediærit scriptorem, quo minus exceperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor, aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Querenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum atque privatarum, quàm aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui se sententiæ legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto eiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas 2 perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi

1 Nunquam. 2 Perturbaretur.

calliditatis et calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitateve pertineat, quod genus paullo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiteratem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque connexa et apta, ut, quæ paullo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime sententiæ et scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiæ, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto sententiæque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam et partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones dividere, et argumentorum locos nosse, et argumentationem ipsam concludere, et videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur, et vera a falsis, verisimilibus ab incredilibus dijudicare, et distinguere, aut male sumta,

aut male conclusa reprehendere, et eadem vel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere: illius exercitationis et subtiliter disputandi, et copiose dicendi [artis] est. De bonis vero rebus et malis, æquis, iniuris, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ductibus, aliisve perveneris, tum et hæc ipsa melius, et multo majora alia cognosces. — C. F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater; multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus exspecto.

EXPLICIT TOMUS III.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

AD A SIGNO DE NUEV
CION GENERAL DE BIBLI